

Activitatea „Astrei” pentru dezvoltarea învățămîntului românesc din Transilvania (1861-1918)

TEODOR PAVEL

Menirea, rolul și locul principalelor așezăminte culturale transilvane din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în contextul vieții spirituale și politico-naționale a românilor din Imperiul habsburgic sînt, în general, clar conturate în istoriografia noastră. Bazate pe o amplă informație bibliografică și documentară, cu reale contribuții inedite și puncte noi de vedere, lucrările istoriografiei actuale tratează cu predilecție în mod sintetic activitatea și rosturile multiple ale diverselor societăți culturale românești din Transilvania secolului trecut.¹ Deschizînd noi orizonturi investigației fenomenului cultural, cu rădăcini adînci și influențe considerabile asupra vieții materiale a românilor din spațiul intra-carpatic, lucrările amintite fixează prețioase puncte de reper cercetării concrete și investigării unor fapte incomplete elucidate.

Pornind de aici, studiul de față își circumscrie aria cercetării la un singur aspect, cel școlar, al activității ASTREI, cea mai însemnată societate culturală românească de pe teritoriul Transilvaniei din a doua jumătate a secolului trecut. Lărgind sfera informațională cu materiale arhivistice inedite, prezentul studiu încearcă să concretizeze multitudinea formelor, varietatea mijloacelor, mărimea strădaniilor și valoarea rezultatelor activității respectivei societăți culturale cu profil mai larg pentru sprijinirea învățămîntului românesc din Transilvania pînă la unirea ei cu România.

Interesul sporit al românilor din Imperiul habsburgic pentru școală și problemele sale în deceniile de după 1848 se corelează cu progresele epocii moderne și cu starea lor materială politică și culturală deosebit de gravă. Experiența revoluției burghezo-democratice recent înăbușite, după care cursul ascendent al mișcării naționale românești fusese pentru moment brusc întrerupt, a generalizat între fruntașii români convingerea că lupta pentru dobîndirea idealurilor revoluționare poate și trebuie să fie continuată cu armele culturii. Crearea în școli proprii a unei puternice pătri de intelectuali, capabilă să înfrunte în viața politică adversitatea claselor dominante maghiare și

1 V. Curticăpeanu, *Intemeierea societății „Astra” și rolul ei în cultura poporului român* (1861), în „Studii”, tom. 15, 1961, nr. 6 p. 1439—1463; Idem, *Societatea „Transilvania” din București pentru sprijinirea studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria*, în „Studii”, tom. 19, 1968, nr. 1 p. 93—113; Dan Berindei, *Societatea Academică Română (1867—1878)*, în „Studii”, tom. 19, 1966, nr. 6, p. 1069—1089; V. Maciu și V. Netea, *Unitatea națională în preocuparea Academiei Române*, în „Studii”, tom. 19, 1966, nr. 6, p. 1091—1109; V. Curticăpeanu, *Die rumänische Kulturbewegung in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*, Bukarest, 1966, 150 p.; Idem, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, 285 p.; ș.a.

austriace iar, pe alt plan, să inițieze în jurul poporului din care au ieșit o largă mișcare de progres, devenea un deziderat suprem.²

Față de aceste cerințe, situația învățământului românesc din monarhie era într-un izbitor contrast. Lipsa de școli populare primare și capitale, numărul înim de școli secundare, reale (tehnice) și comerciale, absența — exceptînd seminariile teologice — a instituțiilor superioare de învățămînt destinate masei populației transilvănene erau consecințe ale feudalismului și politicii școlare a habsburgilor față de popoarele subjugate. Cererile repetate, culminînd cu revendicarea exprimată lapidar în art. 13 al programului revoluționar formulat de popor pe Cîmpia Libertății din Blaj, la 3/15 mai 1848, și cu memoriile din anii 1849—1850, au fost sistematic respinse de Curtea din Viena. Succesele școlare din anii neoabsolutismului habsburgic, rod al strădaniilor populației românești³, erau departe de a fi creat rețeaua de învățămînt la care se aspira. Anii experienței constituționale de după 1860 au trezit doar speranțe. Din mulțimea proiectelor numai cele privind preparandia din Sighet și gimnaziul din Năsăud au prins acum viață.⁴ Încheierea pactului dualist austro-ungar inaugurează o grea etapă și în istoria școlii românești transilvănene. Un nou cadru legislativ se creează prin votarea legii XXXVIII (1868). Reforma școlară a lui Fötvös a introdus învățămîntul de stat în Ungaria și Transilvania. Dar caracterul ei liberal-burghez era pur formal pentru români, ca și pentru slavi. Statul nu va înființa nici o școală cu limba de predare română. Dimpotrivă, prin legile școlare din deceniile următoare (Trefort, 1879, 1881, 1883, legea din 1891 și mai ales, legea „Apponyi” din 1907), guvernele reacționare din Ungaria tind nu să asigure ci să distrugă învățămîntul național al popoarelor subjugate.⁵

Sacrificiile colective ale maselor populare, ce vor întreține, apăra și dezvoltă școlile proprii, în pofida unor împrejurări atît de vitrege, se cereau a fi mai ferm dirijate spre acest scop. Ridicarea, după 1859, a școlilor zise „naționale” de către comunități, fără considerare la confesiunea religioasă, intra prea puțin în vederile conducătorilor celor două biserici române⁶, iar după 1867 existea lor era în afara legilor statului dualist. Chiar legea XXXVIII din 1868 creează premisele organizării oficiale a școlii românești din Transilvania pe baze confesionale, așa cum se va concretiza ulterior prin „Statutul organic” al bisericii ortodoxe⁷ și prin regulamentele școlare elaborate de se-

2 I. Lupaș, **Mitropolitul Andrei Șaguna, Monografie istorică**, ed. II Sibiu, 1911, p. 94; K. Hitchens, **Andrei Șaguna and the Romanians of Transylvania during the Decade of Absolutism, 1849—1859**, în „Sudest Forschungen”, Band XXV, 1968 p. 120 și 137; Vezi, aceeași lucrare în **Studii privind istoria modernă a Transilvaniei**, Cluj, 1970, p. 13. 14.

3. Statisticile alcătuite indică 339 școli nou construite prin satele de confesiune ortodoxă, cf. I. Lupaș, **o.c.**, p. 131. În aceeași perioadă este ridicat gimnaziul din Brașov, semniariul teologic din Sibiu este reorganizat de Șaguna, iar gimnaziul gr.-catolic din Beiuș devine, în 1853, Liceu cu 8 clase e.c. Vezi: A. Bârseanu, **Istoria școalelor centrale române gr.-ortodoxe din Brașov**, Brașov, 1902; Gh. Tulbure, **Mitropolitul Șaguna**, Sibiu, 1938: C-tin Pavel, **Școlile din Beiuș**, 1928, p. 154.

4 Al. Filipașcu, **Istoria Maramureșului**, București, 1940, p. 196.

5 **Din Istoria Transilvaniei**, ed. II, București, 1963, vol. II, p. 468—469.

6 Șaguna combate tipul de „școală națională” prin circulare către cler, precum și în „Telegraful român”.

7 O. Ghibu, **Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria**, București, 1915, p. 5.

natele școlare mitropolitane din Sibiu și Blaj.⁸ Caracterul confesional în general puțin propice progresului rapid al învățământului modern, era, în condițiile Transilvaniei după 1867, singura formulă ce-i asigura existența în forme naționale.

Învățământul românesc din monarhie fiind confesional înseamnă că dreptul de organizare, conducere și control revenea integral — exceptând dreptul de „superinspecțiune“ al statului — autoritățile bisericești. Ca atare, societățile culturale cu rosturi naționale ce-și vor îndrepta parte a eforturilor pe tărîm școlar, vor trebui să-și încadreze sfera activității în aceste cadre legislative. Acționînd paralel și, în genere, în consens cu autoritățile bisericești, ASTRA (la fel și cele două societăți culturale ținutale — de la Arad și din Maramureș), își va fundamenta și circumscrie activitatea în acest fel. *De drept*, asociația culturală transilvană apare ca factor secundar în domeniul școlar, cînd *de fapt* va deveni, cu timpul, factorul prim, care organizează și dirijează, și spre care converg toate speranțele masei mari a populației române în menținerea și dezvoltarea învățământului propriu de toate gradele.

I. ȘCOALA ÎN CONCEPȚIA FONDATORILOR ȘI ÎN PROGRAMUL ÎNȚIAL AL ASTREI

Programul Astrei, ca de altfel și al celorlalte societăți culturale, relevă din primul moment ponderea deosebită acordată de către cei mai reprezentativi cîrturari ai vremii chestiunii învățământului. Departate de a fi un simplu ecou întîrziat al luminismului — cum se afirmă uneori — programul școlar ce se cristalizează la începutul deceniului șapte al veacului trecut apare ca un reflex al necesităților adînci și se integrează în problematica propășirii generale a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, a națiunii române în totalitatea sa.

Conștienți de trebuința imperioasă a dezvoltării învățământului național ca mijloc de emancipare a poporului de jos și de afirmare a potențelor națiunii, fondatorii societăților culturale din imperiu tind să orienteze eforturile colective românești spre acest tel. Astfel, întemeietorii asociației culturale maramureșene (1861) statuează chiar că rațiunea constituirii acesteia îl reprezintă efortul pentru ridicarea preparandiei române la Sighet, ca prim pas pentru impulsionearea vieții școlare a românilor din acele părți.⁹ Vizînd a-aceeași finalizare, dar pe căi diferite, „Asociația națională arădănană” își stabilește de la început o sferă mai cuprinzătoare de activitate, în cadrul căreia învățământului i se rezervă loc principal: ajutorarea „tinerilor români mai săraci, cari... se pregătesc pre orice carieră științifică, artistică, industrială, de neguțătorie sau economică”, premiarea învățătorilor din școlile populare, „cari în chiemarea lor se trudesă cu spor de laudă”, și sprijinirea, din cînd în cînd, a școlilor satești cu manuale și materiale didactice.¹⁰ N-au lipsit la Arad

8 „Organizarea provizorie a învățământului național-confesional în Mitropolia gr.-ortodoxă a românilor din Ungaria și Transilvania, Lugoj. 1872 și „Regulament pentru organizarea școlilor gr.-catolice, populare, elementare, superioare de fete, normele și institutelor preparandale din arhidieceasa de Alba Iulia, cf. V. Popeangă, Conceptul de școală populară în gîndirea pedagogică din Transilvania pînă la 1918 în „Revista de pedagogie” XVIII, 1969, nr. 9, p. 86 nota 3.

9 (Tit Bud.). *Analele Asociațiunei pentru cultura poporului român din Maramureș, 1860—1905*, editat prin Comitetul Asociațiunii, Gherla, 1906, p. 6—7.

10 *Statutele „Asociațiunii naționale arădene pentru cultura și conservarea poporului român”*, Arad, 1853. Vezi și textul modificat sub presiunea guvernului, de adunarea generală din 22 octombrie 1867, în „Albina”, III, 1868, nr. 129 din 3 ianuarie, p. 3 § 1.

nici intențiile unora dintre fondatori de-a fixa societății un câmp mai extins de acțiune seama atribuțiilor școlare ale clerului. Pentru intelectualii și fruntașii politici Vincențiu Babeș, Atanasie Șandor, Ioan Gozman, Andrei Mocioni, în lupta ce o purtau pentru separarea bisericească și școlară de mitropolia de la Karlowitz, asociația culturală din Arad putea deveni chiar instituția națională permanentă, alături de congresul național, cu atribuții depline în conducerea învățământului românesc din Banat și Crișana.¹¹

În programul său cultural de mai mare anvergură, ASTRA înscrie chestiunea ridicării generației tinere prin școală ca una din modalitățile principale pentru atingerea scopului său final: „înnaintarea literaturii române și cultura poporului român”¹² Dar în formularea vagă din „Statute”, programul școlar inițial al „Astrei” apare și restrâns și destul de imprecis. Faptul poate fi pus pe seama conciziunii textului unui atare document programatic. Dar o analiză temeinică relevă și cauze mai profunde. Nefiind o chestiune pur formală, pentru că impreciziunea textului a fost urmată de prelungirea stării de provizorat în activitatea școlară a „Astrei” din primi anii, motivul real trebuie căutat — credem noi — în penuria mijloacelor materiale și în diversitatea de păreri a fondatorilor.

Înainte oricăror motive stătea lipsa de fonduri. În timp ce pe calea impozitelor directe și indirecte populația română a Transilvaniei era stoarsă anual de 15—20 milioane florini pentru visteria monarhiei habsburgice, pentru trebuințele sale culturale — scria Bariț — statul nu dădea aproape nimic.¹³ Toate cererile pentru crearea și întreținerea din bugetul statului de instituții și școli au fost respinse sau tergiversate *sine die*. Averea bisericilor române, nu prea mare, controlată de străini sau nechibzuit gospodărită, abia asigura existența școlilor populare și a celor câteva gimnazii și preparandii. Poporul era de asemenea prea vlăguit ca să se poată conta pe fonduri mai mari. Conștienți de puținătatea resurselor materiale, fondatorii „Astrei” au preferat un program realist: vor acoperi cât vor putea acolo unde golurile se simt mai mult. Însă „regimul liberal” reliefa și mai pregnant lipsa unei pleiade de oameni politici și intelectuali cu pregătire superioară, capabili să utilizeze legile și instituțiile parlamentare pentru apărarea drepturilor națiunii. Obligați să abandoneze pentru moment proiectele facultății juridice, acedemiei de drepturi ori universității românești în favoarea noii societăți culturale de interes mai larg, era firesc ca prima ei îndatorire să a constituie sprijinirea prin stipendii, premii și ajutoare, a pregătirii în universitățile străine a unui număr cât mai mare de cărturari devotați și folositori națiunii.¹⁴

Al doilea factor determinant în stabilirea programului școlar al „Astrei” rezidă în diversitatea părerilor principalilor întemeietori. Și anume, momentul constituirii „Astrei” coincide cu cel al reaprinderii disputei între adepții

11 Vezi **Memoriul lui Vincențiu Babeș către guvernatorul Pálffy** (octombrie 1863), reprodus de articolul I. J., **Reprivire peste școalele populare**, în „Albina”, I, 1866, Viena, nr. 50 din 3/15 august, p. 2; E. Hodoș, **Din corespondența lui Simion Bărnuțiu și a contemporanilor săi**, Blaj, 1944, p. 100.

12 § 2 din „Statutele Asociațiunei...”: „Scopul Asociațiunei e înaintarea literaturii române și cultura poporului român în deosebitele ramuri prin studiu, elaborarea și edarea de opuri prin premii și stipendii pentru diferitele specialități de știință și arte și alte asemenea” (subl. n), vezi **Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român**, Sibiu, 1962, p. 5.

13 G. Bariț, Cinsprezeci ani din activitatea Asociațiunei transilvane... **Precuvintare comunicată adunării generale din Abrud, în august 1868**, Arhiva istorică, Fil. Cluj, Acad., fond Blaj, mss. nr. 569, f. 5 v; „**Transilvania**”, XXI, nr. 17—18 și 19—20 din 1880.

învățământului confesional și cei ai învățământului „național”¹⁴, chiar în anii când pe plan politic se manifesta o unitate de vederi. Bariț, P. Vasici, V. Roman ș.a., grupați în jurul revistei pedagogice sibiene „Amicul școlii” (1860—1865)¹⁵, utilizând adesea și coloanele „Gazetei” din Brașov, se orientau spre o restrângere a atribuțiilor școlare ale celor 2 biserici sau îmbrățișau chiar principiul „național” în organizarea învățământului românesc din Transilvania. Principiul avea, din rațiuni cunoscute, apărători fervenți în Banat și Crișana. În timp ce curentul era, aici opus ierarhiei bisericești cu centrul la Karlowitz, în Transilvania el se opunea chiar capilor celor 2 biserici române, al căror rol în formularea programului „Astrei” este de necontestat.

Disputa, ce va izbucni deschis în anii 1863—1864, a fost în 1861 mai mult subterană. Ea s-a purtat inițial în jurul chestiunii consilierilor școlari. Până acum fuseseră numiți de comun acord de către stat și biserică, dar prin ordinul guberniului transilvan nr. 7750/1861 se comunică episcopiei ortodoxe că împăratul acordă bisericii atribuțiile organizării școlare și dreptul de inspecție.¹⁶ Consilierul școlar Pavel Vasici, ce criticase anterior delăsarea clerului ortodox față de învățământ¹⁶, se arată îngrijorat de noua situație. Corespondența sa cu George Bariț din anii 1861—1862 este elocventă. Îngrijorarea lui relevată într-o scrisoare din mai 1861 — are la bază experiența anterioară ce-l convinsese că episcopul Saguna și protopopii ortodoxi „greu suferă a (se) controla lucrurile lor”.¹⁷ Aceeași atitudine manifestă și clerul unit. În august 1861, Vasici îl ruga pe Bariț să intervină pe lângă mitropolitul Al. Șterca Șuluțiu, care se exprimase categoric „că nu-i trebuie școli mesticate” sau „naționale”.¹⁸ Altă dată, Vasici îl ruga pe Bariț să primească postul de consilier școlar pentru gr.-catolici, pentru ca împreună să poată contracara pozițiile rigide ale clerului superior în problema organizării școlare. Dacă numirea lui Bariț în postul de consilier școlar nu a avut loc, deoarece Curtea de la Viena se temea de „daco-românismul” acestuia¹⁹, în schimb asupra lui Vasici, consilier școlar dar și membru activ în comitetul „Astrei”, clerul exercita presiuni — cum nota el — „să nu fac nimica ce ar fi în contra autonomiei bisericii”.²⁰

Deși disputa nu s-a manifestat, în 1861, deschis, totuși cu ocazia formulării programului inițial al „Astrei” ea a generat restrângerea sferei sale de activitate pe tărâm școlar și prelungirea perioadei de provizorat în acest domeniu, întrucât nici episcopia ortodoxă, dominată de personalitatea lui Andrei Saguna și nici mitropolia gr.-catolică, condusă de Al. Șterca Șuluțiu, nu erau dispuse să acorde viitoarei societăți cultural-naționale atribuții și competențe ce le-ar îngusta sau submina dreptul organizării și conducerii treburilor școlare.

14 Remarcând faptele, Bariț arată în 1888 că „înainte cu 25 de ani se simția lipsa mare de români trecuți nu numai prin gimnaziul superior ci și prin facultățile de la universitate. Se cereau profesori buni...; advocați abia aveam vreo zece... despre ingineri și medici români se mai vorbea încă numai ca o raritate...”. *Ibid.*, fila 5. Învățământ organizat în școli proprii ridicate și susținute în comun de români indiferent de confesiunea religioasă.

14 a. V. Grecu, „Amicul școlii” prima revistă pedagogică din Transilvania în Centenarul revistei „Trasilvania”. Sesiunea de comunicări 11—12 mai 1968, Sibiu, 1969, p. 78.

15 Arhiva Mitropoliei Ardealului. Sibiu, doc. nr. 963/1861.

16 Vezi (P. Vasici): *Impărtășiri pedagogice*, în „Telegraful Român” an V nr. 1, din 2 ianuarie 1857, p. 1 și nr. 2 din 5 ianuarie p. 5—6.

17 Biblioteca Academiei. București, Mss. rom., 1003, fila 94, *Scrisoarea lui P. Vasici către G. Bariț din 9 mai 1861*.

18 *Ibid.*, filele 85—86.

19 *Ibid.*, fila 107.

20 *Ibid.*, fila 110.

Înfruntarea opiniiilor se reflectă în documentele de bază elaborate în faza de urzire a „Astrei”. În proiectul său din septembrie 1860, G. Bariț preconiza pentru viitoarea „reuniune pentru înaintarea culturii mai înalte și literaturii la români în marele principat Transilvania” un amplu program în care chestiunii învățământului (superior și gimnazial), i se acorda prioritate.²¹ Prima îndatorire a societății ar fi, potrivit proiectului său, ca „pe tinerimea școlastică lipsită de mijloace materiale a o ajuta cu stipendii.”²² Stipendiile vor fi acordate studenților în științe juridice, medicină, apoi celor în filozofie și filologie ce se pregătesc ca profesori gimnaziali. Nu uită nici de studenții de la politehnici. Elevilor gimnaziali li se va da prisosul de fonduri. Dar tipărirea de manuale școlare de către societate, pînă aci atribuția exclusivă a ordinariatelor bisericești va preceda orice alte tipărițiuri din fondurile „Astrei”.²³ Cînd proiectul său nu va fi acceptat, Bariț își reafirmă opinia prin cunoscutele „propusețiuni” anexate la statut²⁴, importante nu numai pentru că sînt o concretizare a principiilor generale²⁵, ci, în cazul nostru, pentru că socoteste de urgență maximă tipărirea din fondurile societății, și, evident, sub controlul ei, a „cărților școlastice”. În plus, societatea culturală și nu autoritățile bisericești se va îngriji de pregătirea viitorilor profesori gimnaziali.²⁶ Acordînd atribuții sporite pe teren școlar unei societăți cultural-naționale, Bariț viza restrîngerea competențelor bisericii. Dar curentul reprezentat de el fiind mai slab, propunerile lui Bariț nu au fost acceptate.

În schimb, proiectele de statut elaborate de I. Puscariu²⁷ și T. Cipariu²⁸, pornind evident de la o viziune proprie asupra viitoarei societăți culturale, dar și de la convingerea lor că învățământul rămîne o afacere a ordinariatelor bisericești²⁹, nu atribuie nici o competență în domeniul școlar societății culturale preconizate. Șaguna și ceilalți membri ai comisiei de definitivare a textului de statut³⁰, preferă formularea vagă și imprecisă, acceptabilă pentru ambele părți. Formularea ultimă respectă integral atribuțiile școlare ale bisericii, permițînd în același timp „Astrei” cîmp larg de acțiune pentru *sprijinirea* materială și morală a învățământului românesc din Transilvania. Se statua, deci, o conlucrare în aceste limite a celor doi factori.

Diversitatea de păreri, ce nu afectează fondul problemei, adică dorința generală de propășire a învățământului, era expresia căutărilor din faza de început. Programul școlar al „Astrei” se va cristaliza în primele trei adunări generale. Analiza lor, și a etapei scursă între ele, prezintă interes mai mult

21 Bibl. „Astra” Sibiu, inv. 2753, Mapa VI, 2/1 mss. G. Bariț. **Proiect de statute al reuniunii pentru înaintarea culturii mai înalte și literaturii la români în marele principat Transilvania**, Zărnești, 16 septembrie 1860, p. 2; 6; 7.

22 Ibid., p. 2.

22 Ibid., p. 6—7.

24 **Propusețiunile D-lui Georgiu Barițiu destinate spre a se elabora și după împrejurări spre a se premia**, în „Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei...”, Sibiu, 1862, p. 104—108.

25 V. Nețea, **George Barițiu, Viața și activitatea sa**, București, 1966, p. 285.

26 Actele privitoare la urzirea Asociațiunii..., p. 104.

27 Bibl. „Astra” Sibiu, inv. 2757, Mapa VI, 2/2, Ioan cav. de Puscariu. **Statutele reuniunii pentru literatura română și cultura poporului român** (1 nov. 1860). mss.; Idem, **Notițe despre întîmplări contemporane**, Sibiu, 1913, p. 55.

28 Loc cit., Mapa VI, 2/3, T. Cipariu, **Proiect de Statute pentru una Societate literară pentru limba și literatura română** mss.

29 Arhivele Statului Sibiu, fond „Astra”, Reg. 56/1861—1865, fila 41 v (În continuare: ASSA). Protocolul ședinței comitetului Asociațiunei transilvane din 8 oct. 1862.

30 T. V. Păcățian, **Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară**, II, Sibiu, 1902, p. 643.

pentru concretizarea programului școlar, precizarea formelor și aprecierea resurselor materiale și umane pe care se pot baza, decât pentru o activitate propriu-zisă de sprijinire a progresului cultural al poporului prin mijlocirea școlii. Lipsa de fonduri fusese piedica principală a acțiunilor concrete pe acest tărâm.

Chiar adunarea generală de constituire a „Astrei” (4 nov. 1861), în a treia sa ședință, pornește discuția referitoare la pregătirea „tinerimii școlastice”. Fără a se ajunge la o discuție adâncită a chestiunii, Șaguna, care în anii absolutismului depusese o muncă stăruitoare pentru înfăptuirea programului școlar fixat de sinodul ortodox din 1850³¹, găsi prilejul în ședința din 6 noiembrie de a se referi la preparandia sibiană. Conștient că o singură preparandie era prea puțin pentru un popor ce aspira la știința de carte și prosperitate materială, Șaguna adresează apelul ca tinerimea să fie îndrumată și spre meserii.³² Acest prim îndemn ce pornea din cadrele noii instituții culturale românești, rostit chiar de către președintele său, era în consens cu cîrîntele progresului și cu trebuințele poporului.

Pînă la adunarea generală de la Brașov din anul următor, comitetul „Astrei” s-a preocupat, între altele, de strîngerea fondurilor și distribuirea celor 600 florini prevăzuți ca stipendii, ajutoare și premii pentru elevii și studenții săraci. Dar adunarea generală de la Brașov, din iulie 1862, moment deosebit în viața „Astrei”³³, face un serios pas pe linia precizării preocupărilor sale pe tărîmul școlii. În conformitate cu statutul, principala formă prin care asociația va contribui la propășirea învățămîntului românesc va fi aceea a stipendiilor și ajutoarelor pentru tinerii lipsiți. Pe măsura sporirii averii asociației, numărul acestora trebuia să crească. Chiar adunarea de la Brașov dublează sumele destinate acestui scop față de 1861. O precizare importantă făcută cu acest prilej a fost hotărîrea adunării ca de sprijinul „Astrei” să se bucure nu doar juriștii, ci studenții de la „toate facultățile științifice”.³⁴ Acordînd prima oară stipendii pentru calificarea ca „măiestri” a doi tineri meseriași³⁵, „Astra” făcea dovada prețuirii pe care începea să o arate pregătirii pentru meșteșuguri și comerț. Gestul său are mai mult valoarea unui îndemn ce se va repeta stăruitor în deceniile viitoare.

Cu aceeași ocazie unii participanți referindu-se la puținătatea resurselor asociației, își exprimau părerea că de stipendii și ajutoare să beneficieze nu mai tinerii din comitatele unde există membri ai „Astrei”. Propunerea, împreună cu celelalte chestiuni școlare, a suscitat discuții aprinse, la care s-au antrenat personalitățile culturale și științifice transilvănene cele mai proeminente: G. Bariț, A. T. Laurian, A. Șaguna, V. Babeș, I. Pușcariu, Axente Sever, I. Popazu, Vis. Roman, dr. I. Rațiu ș.a. Dezbaterile au fost deosebit de rodnice pentru activitatea ulterioară a societății în problemele școlii, iar concluzia acestora — „că *Asociațiunea... trebuie să caute a se da studenților stipendii sau ajutoare la toți tinerii români cîți le vor merita în adevăr, din toate provinciile locuite de români în coprensul imperiului austriac*” (subl. n)³⁶ — este simptomatică pentru țelul de unitate culturală a poporului român statornicit la temelia strădaniilor „Astrei” și pe plan școlar.

31 I. Lupaș, o.c., p. 94—96 ; Gh. Tulbure, o.c., p. 90.

32 Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei... p. 25.

33 V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, p. 96—97.

34 **A II-a Adunare generală a Asociațiunei transilvane... ținută la Brașov, de la 28/16—30/18 iulie 1862, Brașov**, 1862 p. 21 și 23.

35 ASSA, Reg. 56/1961—1965, fila 35 v. 36.

36 *Ibid.*, fila 21.

Adunarea de la Brașov a mai precizat și modalitatea distribuirii stipendiilor și ajutoarelor. Recomandarea făcută comitetului central ca împărțirea burselor să se facă „cu toată luarea aminte la lipsa și sărăcia constatate, la progresul făcut și, mai presus de toate, la moralitatea tinerilor studioși”³⁷ primește valoarea de criteriu general, care, cu unele amendamente, va fi aplicat în toată existența societății. Pavel Vasici, referentul comitetului pentru problemele școlare în primii ani, a avut un merit aparte în încetățenirea principiului, care avea în vedere în deosebi capacitățile intelectuale ale tînărului și starea sa materială.³⁸

Stabilind principii avansate, norme și criterii juste la baza preocupărilor școlare ale „Astrei”, adunarea generală din 1862 încununează eforturile celor mai luminate minți de cărturari transilvăneni pentru stabilirea programului școlar inițial. El este adecvat împrejurărilor social-politice în care statul nu acorda decît infime subsidii pentru școală, iar bisericii i se rezerva conducerea învățămîntului. Raportat la starea materială a asociației programul său școlar din 1861 era realist. Dar, raportat la starea învățămîntului românesc, la necesitățile societății românești, el este firește, mult prea restrîns.

Programul școlar al „Astrei” se va completa și va dobîndi orizonturi mai largi cu fiecare nouă adunare generală. În contrast cu orientarea de pînă aci aproape exclusiv spre formele superioare de învățămînt, menite a crea o pătură de intelectuali, se aud glasuri ce revendică ca în preocupările „Astrei” să intre și problemele învățămîntului elementar. În acest sens, o semnificație aparte revine adresei trimisă de către L. V. Buteanu și Petru Anca, comite, respectiv vice-comite de Dobîca, adunării generale din Brașov, prin care „Astra” este rugată „a favora prin a sa înrîurîntă morală înființarea de școli, iar mai ales a recomanda ideea ridicării și lătirii școalelor centrale prin toate ținuturile locuite de români”.³⁹ Adresa, citită de Bariț în plenul adunării, a rămas deocamdată fără ecou și apare în contextul orientării generale ca un fapt izolat. Majoritatea membrilor înclinau să-și îndrepte eforturile spre crearea unei elite de intelectuali în universitățile din imperiu. Chiar la Blaj, peste un an, această orientare unilaterală începe să se clatine, dar urmări practice se vor înregistra mult mai tîrziu. Intervenția autoritară a lui Timotei Cipariu, vice-președintele „Astrei”, la închiderea adunării generale din 1863, realiza pasul de început. Discursul său venea să atragă atenția asupra celui „punct distinct, care în viața și istoria popoarelor civilizate e punctul de splendoare — educațiunea tinerimei”.⁴⁰ Indemnul său înflăcărat cerea să nu se cruțe nici un sacrificiu „în favoarea acestei chestiuni arzătoare de cea mai neamînabilă necesitate”.⁴¹ Pentru Cipariu, viitorul politic al națiunii este armonizat cu ridicarea poporului la cultură. Ideile lui Bărnuțiu de la 1848 și a întregii generații pașoptiste se recunosc în discurs. El face dovada unor convingeri profund democratice. Fără un învățămînt elementar în comune și sate pentru popor nu se pot pune bazele unei culturi mai înalte: „Educațiunea tinerimei noastre în această țară, începînd de la cel mai ticălos (sărac — n.n.) fecior de porcariu și de la cea mai afumată colibă a devenit una necesitate atît de formidabilă cît nu mai e cu puțință a o ignora. Datorința noastră a tuturor, mai zic una dată și a membrilor acestei nobile aso-

37 Ibid., fila 23.

38 Ibid., fila 69.

39 Ibid., fila 46 v.

40 Cuventarea D-lui v. președinte T. Cipariu zisă cu ocaziunea încheierii sesiunii II și din urmă a adunării gen. a Asociațiunei din 7 și 8 septembrie 1863, în *Protocolul Adunării generali a Asociațiunei... ținută în 7 și 8 septembrie 1863 în opid. Blasiu, Sibiu 1863*, p. 132.

41 Ibid., p. 135.

ciațiuni specialmente, este a conlucra spre acest scop atât de uman, atât de național, din toate puterile noastre fizice și morale..."⁴² Probabil că alegerea, tocmai în această adunare generală a lui Petrach Poenaru — „omul școalelor sătești“ din România — ca membru onorific al „Astrei“ să aibă aceeași semnificație.⁴³

Crearea „Astrei“ a trezit în sînul intelectualității și a păturilor populației românești însetate de lumina științei de carte îndreptățite speranțe. Din diverse părți ale Transilvaniei vor veni cereri de sprijin, dar și generoase oferte și donații. Se continuă acțiunea de ridicare de clădiri, autoritățile, politice comunale sînt presate să acorde mai multă importanță școlii, protopopii și preoții, ca factori ce răspundeau direct de învățămînt, își sporesc interesul pentru afacerile școlilor din „tractul“ sau parohiile lor. Se cîștiga o și mai mare încredere în capacitățile intelectuale ale tinerilor așa cum inspira discursul lui Ioan Popazu rostit în fața celor peste 800 participanți la adunarea generală de la Brașov : „*Junimea noastră e plină de inteligenție, de capacitate, de zel și de aplecare la orice fel de cultură încît ea în privința aceasta se poate măsura cu junimea oricărei națiuni*“.⁴⁴ Se inițiază de fapt un curent cu largi rezonanțe în favoarea școlii românești. Și dacă înfăptuirile practice momentane sînt mai mult decît modeste, curentul generat de „Astra“ rămîne realizarea cea mai de preț din primii ani ai existenței sale.

DE LA REFERAT LA SECȚIA ȘCOLARĂ A „ASTREI“

Pentru aplicarea programului cultural-științific, care pe măsura trecerii timpului cîștigă în adîncime și amploare, „Astra“ s-a folosit de un mecanism extrem de simplu. Pe plan central, comitetul de la Sibiu era organul executor al prevederilor statutare de orice gen, inclusiv școlare, și al hotărîrilor adunărilor generale. Pe plan local, în primii ani nu existau decît „colectorii“ asociației.

Analiza activității comitetului central și a colectorilor dezvăluie faptul că problemele școlare, restrînse la distribuirea stipendiilor și ajutoarelor, reprezentau ca pondere a doua chestiune, după aceea a recrutării de noi membri și a sporirii fondurilor materiale, ce făcea obiectul fiecărei ședințe lunare. Prezența în comitet a unui număr mare de oameni ai școlii crea premiza tratării problemelor învățămîntului în cunoștință de cauză. Dintre aceștia, comitetul numea o comisie sau o persoană cu rol de referent școlar, pe o durată și cu atribuții limitate la rezolvarea unei singure probleme.

După ani de experiențe, organizarea despărțămîntelor începînd cu 1869—1871, impusă de necesitatea contactului nemijlocit cu pături mai largi ale poporului⁴⁵, nu a adus schimbări esențiale sub acest aspect. Doar că la activitatea școlară a comitetului se vor adăuga preocupările direcțiunii despărțămîntelor pentru sprijinirea învățămîntului pe plan local.

Lărgirea și modernizarea rețelei școlare românești în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și cerințele crescînde de progres în acest domeniu, pe de-o parte, și mai ales politica școlară a guvernelor burghezo-moșierești, îndeosebi după 1879, pe de alta, au impus o intervenție mai hotărîită a „Astrei“ în chestiunea învățămîntului confesional. Paralel cu transpunerea în practică, începînd din 1895, a programului său considerabil lărgit, preocupările școlare

42 Ibid., p. 135—134.

43 Protocolul adunării generale... în Blaj, Sibiu, 1863, p. 64—65.

44 A II-a Adunare generală a Asociațiunei..., Brașov, 1862, p. 43.

45 E. Hulea, Astra, istoric, organizare, activitate, statute și regulamente, Sibiu, 1944, p. 6—7.

ale „Astrei” se vor diversifica : stipendii, ajutoare pentru școli, premii pentru învățătorii destoinici, sprijinirea construcțiilor de școli, organizarea școlilor de pomărit, promovarea metodelor didactice noi, recensarea de manuale, îndrumarea și sprijinirea societăților de lectură ale elevilor, inițierea acțiunilor pentru promovarea limbii și culturii naționale în școlile confesionale etc.

Pentru a putea desfășura o activitate permanentă, în forme multiple și eficace s-a impus spre sfârșitul secolului trecut necesitatea creerii *secției școlare* a „Astrei”. Hotărârea este luată de adunarea generală de la Herculane (1900), când cele trei secții științifice au fost completate cu încă două.⁴⁶ Nu era doar o înmulțire a secțiilor ci o reorganizare impusă de cotitura radicală săvârșită în ultimul deceniu în orientarea „Astrei”. În locul preocupărilor pur științifice, asociația se dedică în primul rând ridicării păturilor populare de jos.⁴⁷ Intr-un fel hotărârea „Astrei” era o reacție la duritatea politicii guvernelor Kolomán Tisza și Dezső Bánffy față de naționalități.⁴⁸ Cum învățământul românesc era domeniul cel mai grav amenințat de politica de desnaționalizare a guvernelor reacționare, acesta se cerea mai întâi și cu toate forțele apărât. Apărarea școlilor existente și dezvoltarea învățământului național constituia una din formele de rezistență a populației românești față de dualismul austro-ungar. În consecință pe acest tărâm sînt întîlniți reprezentanții cei mai de seamă a vieții social-politice și culturale românești, și pe acest front se va cimenta solidaritatea fruntașilor politici cu masele poporului însă în deceniile anterioare. „Astra” devenit centrul mișcării generale române pentru salvarea învățământului național, într-un moment cînd autonomia confesională și conducerea treburilor de către biserică nu mai avea eficacitatea necesară. Crearea secției școlare, în 1900, ca „organ auxiliar de specialitate”, care a grupat la început un număr restrîns de oameni iar în ajunul războiului mondial pe toți profesorii secundari și învățătorii români din monarhie⁴⁹, reprezintă consecința firească a lărgirii considerabile a preocupărilor și atribuțiilor școlare ale „Astrei”. Din acest moment, „Astra” se afirmă ca instituție cultural-națională cu rol principal în viața școlară a românilor din monarhia austro-ungară. *Preluînd în fapt, prin mijlocirea secției sale școlare, vechile atribuții ale celor două confesiuni, „Astra” tinde, din acest moment, să devină principalul factor de organizare și conducere a învățământului național românesc din Transilvania, un fel de „minister de instrucțiune publică românească în aceste părți”.*⁵⁰

II. PRINCIPALELE ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII „ASTREI” PENTRU DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ROMÂNESC

A. Stipendii și ajutoare

Acordarea de stipendii și ajutoare a reprezentat forma constantă de sprijinire a tineretului studios român în vederea sporirii numerice a contingentului de intelectuali devotați națiunii. De fapt „Astra” mijlocea și dirija sacrificiile colective ale masei populației românești făcute în acest scop.

46 „Transilvania”, an XXXI, 1900, p. 97.

47 O. Ghibu, *Evoluția secțiilor literare și științifice ale „Astrei”*, Sibiu, 1925, p. 6.

48 *Din Istoria Transilvaniei*, ed. II, vol. II, București, 1963.

49 O. Ghibu, *Chestiunea concentrării profesorilor români sub scutul „Asociațiunii”* (extras), Sibiu, 1913, p. 10—11.

50 ASSA, dos. 303, fila 1, *Raportul secției școlare (1914—1920)*.

51 ASSA, Reg. 56/1861—1865, *Protocolul ședinței comitetului... din 28 nov./10 dec. 1861, file 2v și 3*; lista lor publicată și în presa vremii: „Telegraful Român” și „Gazeta Transilvaniei”.

1. De la început, adunările generale ale „Astrei”, comitetul central și colectorii, numiți dintre cei mai zeloși cărturari și fruntași români din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina⁵¹, precum și România, au depus stăruințe mari pentru *constituirea fondurilor destinate realizării programului cultural-științific al societății, în general, și scopurilor școlare, în special.*

Sursa principală a veniturilor o reprezentau taxele de membru.⁵² Li se adaugă, în mod special pentru stipendii și ajutoare, fondurile și fundațiile școlare constând din bani și averi imobiliare testate de particulari generoși — negustori, preoți, proprietari, avocați, funcționari, ofițeri, etc. — oameni iubitori de neam care, pentru ridicarea lui își aduceau cel din urmă obol sacrificînd, total sau parțial, agoniseala lor de o viață. Numărul donațiilor, fondurilor și fundațiilor transilvănene destinate scopurilor cultural-naționale românești era, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea foarte ridicat. De fapt, în anii dualismului austro-ungar, suportul material al existenței învățămîntului românesc confesional s-a constituit în cea mai mare parte pe această cale. Unele fonduri și fundații școlare erau administrate de consistoriile mitropolitane din Blaj și Sibiu. Multe însă, fuseseră lăsate în administrarea comitetului asociației. Numărul acestora, în continuă creștere, ajung, după o jumătate de veac de existență a „Astrei”, la 20. Cele mai importante erau fundațiile „Ioan Olteanu” (ajunsă în 1910 la valoarea de 107 720 cor.), „Ioan Petran” (80 325 cor.); „Dr. I. Nichita” și fondul cultural sălăgian (37 247 cor.), „Teodor Sandu” (27 691 cor.), „I. Băcilă și I. Moldovan” (31 380 cor.), „G. Boieriu” (17 153 cor.), „G. Filepp” (58 220 cor.), „Ioan și Zinca Roman” (10 747 cor.), „N. Marinovici”, „Dobîca”, „Gallianu”, „E. D. Bașiotă”⁵³ ș.a. Administrînd cu grijă propriile fonduri și fundații, comitetul „Astrei” ia legătura cu consistoriile bisericești și cu comitetul școlar grăniceresc din Nășăud pentru a-și coordona eforturile pentru mai buna lor chivernisire.⁵⁴ Mai mult, „Astra” dovedea interes ca toate fondurile și fundațiile să fie chibzuit administrate, în interesul propășirii generale a învățămîntului. Astfel, în chestiunea complicată a fundației „E. Gojdu”, întemeiată în 1869, în valoare de cca. 300 000 florini⁵⁵, vicepreședintele „Astrei”, I. Bologa nu ezita să facă demersuri chiar la guvernul din Budapesta pentru a asigura intrarea școlilor române în posesia acestei importante sume.⁵⁶

An de an tinerimea școlară va beneficia de stipendii distribuite din contribuțiile sutelor de comune rurale și urbane⁵⁷, a miilor de anonimi din masa mare a populației românești, înscriși ca membrii „ajutători”, ce sacrificau sume importante din veniturile lor modeste pentru creșterea fondului central al „Astrei”. Sprijinul venea din toate colțurile Transilvaniei, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina.⁵⁸ Din România, importante sume vor fi trimise, din

52 V. Curticăpeanu, o.c., p. 76.

53 *Evidența specială a fondurilor și Fundațiilor (pe 1910)*, în „Transilvania”, nr. 4, 1911, p. 602—609.

54 ASSA, Coresp., cutia 4, nr. 260/1871, fila 4.

55 I. Lupaș, *Emanuil Gozsdu, 1802—1870. Originea și opera sa*, în **AnAcRom** p. 52—59

56 Arhiva istorică, Fil. Cluj Acad. fond Blaj, mss. 1226, Scrisoarea comitetului din Sibiu către T. Cipariu, președintele Astrei, 11 iunie 1885, f. 1.

57 Ex.: 40 comune din comitatul Alba de Sus se înscriu pentru fondul Astrei, pe 3, 5, 10 ani cu cîte 2, 5, 6, 10, 15 fl. anual; 14 comune din cetatea de Băltă s-au angajat să dea în 5 ani „cîte 280 ferdele de bucate”, iar din părțile Gherlei 626 țărani, din 13 sate, subscriu 594 metrete cucuruz etc. Vezi **Protocoloalele ședințelor comitetului pe 1863**, ASSA, Reg. 56/1861—1865, file 51 v—52, 62—64.

58 „Telegraful Român”, 1863, nr. 1, p. 1; ASSA, Reg. 56, fila 48 v. N. Hurmuzachi trimite la sfîrșitul anului 1862 suma de 750 fl. din acele părți.

cînd în cînd, chiar din bugetul Ministerului Instrucțiunii publice.⁵⁹ Destinate special pentru stipendii și ajutoare sînt și sumele considerabile adunate în România de societatea „Transilvania“, începînd din 3/15 mai 1867 pînă la Unirea din 1918⁶⁰, cele trimise de „Academia română“ și „Legea culturală“⁶¹, și nu arareori de către consiliile județelor, orașelor și comunelor.⁶²

Valoarea anuală a stipendiilor acordate de „Astra“ tindea în general, să crească proporțional cu o sporire corespunzătoare a fondului său central. De la suma inițială de 5 600 florini averea sa crește, la început, foarte rapid. În 1862 ajunge la 10 980 florini, în 1864 la 25 000 florini, în 1871 la peste 57 000, pentru ca după 3 decenii să atingă 185 914 florini. Marcînd un salt deosebit în popularitatea sa, „Asociația“ ajunge în 1901 să dețină o avere în valoare de 542 303 fl., iar în 1910 de 922 fl.⁶³

În raport cu această importantă creștere a fondului, în sine destul de modest pentru a face față multiplelor necesități culturale, procentul acordat sub formă de stipendii este, pînă în 1886, destul de ridicat. La înființarea Școlii civile de fete din Sibiu, ce absorbea anual sume mari, numărul stipendiilor repartizate direct din fondul central scade brusc. Scăderea a fost însă compensată de subvențiile provenite din România de la societatea „Transilvania“. Pe de altă parte era compensat de numărul crescînd al fundațiilor școlare administrate de societate.

2. *Suma prevăzută pentru stipendii și ajutoare crește*, în primii 5 ani, de la 600 fl. cît era în primul an, la 1920 fl. în 1864/65, Cota afectată stipendiilor din veniturile „Asociației“, mai ridicată valoric față de anii trecuți, este în descreștere între anii 1871—1881, pentru a atinge un nivel minim între 1886—1888, ca urmare a deschiderii Școlii civile de fete. Excepție face anul școlar 1879—1880, cînd suma crește brusc la 2642 fl., ca o reacție imediată față de „legea Trefort“. Suma minimă afectată pentru stipendii și ajutoare (413 florini) fusese înregistrată în 1888. După redresarea situației financiare a „Astrei“, serios afectată de cheltuielile substanțiale (60—70000 fl.) pentru construirea, dotarea și subvenționarea Școlii civile de fete din Sibiu, stipendiile și ajutoarele au sporit din nou. Sumele cele mai mari au fost afectate în acest scop în anii 1892—1894, 1897—1898. Petrecut în condițiile mișcării memorandiste, faptul poate fi interpretat și ca o sporire a eforturilor împotriva loviturilor date școlii românești prin legile școlare din 1891 și 1896. Pentru a face față situației, populația românească din Transilvania, sprijinită masiv de peste Carpați, și-a întreinut eforturile. Și anume, pe lîngă subvențiile pentru Școala civilă de fete (7374 coroane), „Astra“ acorda în 1900 stipendii, premii și ajutoare în valoare de 4870 coroane. Iar în 1907, suma se ridică la 7236, pentru a ajunge (după „legea Apponyi“), la 8634 coroane în 1909.⁶⁴

59 ASSA, *Coresp.* 4, nr. 260/1871; Vezi și *Actele Societății „Transilvania“*, cartea IV—V, anul II, București, 1869, p. 10. Prin intermediul lui G. Bariț sînt trimiși 59, 5 „napoleoni de aur“ ca subvenție pentru Astra, iar bugetul ministerului instrucțiunii din România s-au repartizat, încă 10 sept. 1867, 322 lei noi pentru Astra și 400 pentru „Transilvania“.

60 I. Clinciu, *Din trecutul societății „Transilvania“, 1867—1939*, București, f.a., p. 91, 127, 132.

61 „Transilvania“, 1911, nr. 4, p. 364—375, 381—383.

62 *Actele societății „Transilvania“*, cartea VII, an III, București, 1970, p. 94; V. Curticăpeanu, o.c., p. 197.

63 Ibidem

64 *Of. Averei Asociațiunii* (tabel), în „Transilvania“, an XIV, nr. 4 jubiliar din 1911, p. 408.

Totalizînd, constatăm că în primii 5 ani „Astra” a destinat problemelor școlare (în special stipendii) suma în valoare de 7082 fl., iar în 20 de ani suma se ridică de cca. 5 ori.⁶⁵ Pînă la 1881, ea distribuise la 119—120 studenți și elevi stipendii în valoare de 29 581 fl. și ajutoare la 273 „sodali” și învățăcei de meserii de 4910 fl.⁶⁶ În următoarele 3 decenii, pînă la 1911, cînd „Asociația” și-a aniversat o jumătate de secol de muncă rodnică pe tărîmul culturii naționale, au fost cheltuite ca stipendii alte sume frumoase. Astfel, *ca valoarea totală a stipendiilor pentru studenți și elevi între 1861—1911, inclusiv cele trimise de societatea „Transilvania” din București între 1883—1902, se ridică la 95488 coroane, iar ajutoarele pentru „învățăcei”, meseriași și sodali la 16160 coroane.*⁶⁷

Animați de convingeri avansate, ce vizau emanciparea femeii, membrii „Astrei” au acordat stipendii atît pentru băieți cît și pentru fete. Ani la rînd, după înființarea Școlii civile de fete de la Sibiu „Asociațiunea” dădea cîte 10—14 stipendii anual pentru elevele acestei școli. Doar lipsa de fonduri a silit-o în 1895 să le sisteze.⁶⁸

Tabel
cu sumele alocate de „Astra” pentru stipendii, ajutoare și premii (1861—1867)

Anul	1861/62	1862/63	1863/64	1864/65	1865/66	1866/67
Suma alocată	600 fl.	1 628 fl.	1 920 fl.	1 920 fl.	960 fl.	1 480 fl.
Averea totală	10 980 fl.	17 924 fl.	21 083 fl.	22 644 fl.	24 309 fl.	28 036 fl.
Procentul						

Tabel
cu sumele alocate de „Astra” pentru stipendii, ajutoare și premii (1871—1911)

Anul	1871/72	1876/77	1881/82	1886/	1891	1896	1901	1906	1910
Suma (fl.)	2 600	1 895	1 448	810	1 783	2 976 cor.	4 347 cor.	4 590 cor.	8 360 cor.
Averea totală (fl.)	57 078	68 524	80 669	123 919	185 914	215 243	542 303 cor.	824 812 cor.	922 985 cor.

Tabelele au fost întocmite cf. datelor din 1911, în „Transilvania” XLIV (1911), nr. 4 jubiliar, p. 408);

65 Ibidem.

66 **Raportul Comitetului Asociațiunii transilvane... despre activitatea sa în anul administrativ 1881/1882 prezentat la adunarea generală din Dej (august 1882), în „Transilvania”, an XV, nr. 19—20 din 15 oct. 1882, p. 154.**

67 I. Lupaș, **Înființarea „Asociațiunii” și conducătorii ei, în „Transilvania”, an XLIV, nr. 4 din 1911, p. 345; O. Goga, Mijloacele de propagandă literară și culturală ale Asociațiunii, loc. cit., p. 381—383.**

68 ASSA, dos. 109, nr. 83/1897, file 1—2.

Exprimat în procente, raportul între valoarea stipendiilor și averea „Asociației” pare foarte mic, chiar infim. Dar procentul real reprezentat de stipendii trebuie calculat din valoarea veniturilor anuale, nu din totalul fondului, căci numai asigurînd integritatea fondului central se dobîndeau garanții pentru existența perpetuă a societății culturale. În plus, trebuie avut în vedere că programul cultural-științific al „Astrei” desfășurat pe multiple planuri implica subvenții ridicate. Apoi bursele și ajutoarele pentru elevi nu reprezentau decît un aspect al programului său școlar.

Desigur, ceea ce acordase „Astra” a fost departe de a satisface cererile mari din acest domeniu. La concursurile pentru stipendii participau foarte mulți elevi și studenți merituoiși lipsiți de mijloace materiale. De pildă, Pavel Vasici, referentul școlar al comitetului în problema distribuirii stipendiilor, arăta cu mîhnire că la concursul pentru stipendiile pe anul școlar 1863/64 s-au prezentat 72 concurenți, dar „Astra” nu putea să le acorde decît la 6 gimnaziști și 9 studenți (7 juriști, 2 la facultatea de filozofie din Viena).⁷⁰ În anul următor, pentru 7 stipendii se prezintă 40 cereri, iar în 1871/72, din cei 84 concurenți vor primi doar 6 studenți, 6 elevi de gimnaziu, școală reală și comercială cîte un stipendiu, iar 14 sodali și „învățăcei de meserii” ajutoare a cîte 50 sau 25 fl.⁷¹

Ridicarea unui număr tot mai mare de studenți și elevi din sînul intelectualității și a populației țărănești, cu o stare materială precară, presupunea cerințe mult sporite de stipendii și ajutoare în deceniile de după 1870. O infimă parte din ele vor fi satisfăcut din fondurile și fundațiile școlare bisericesti, sau grănicerești, în cazul celor din părțile Năsăudului, dar marea majoritate își puneau speranțele în asociația de la Sibiu. Pentru că din fondurile sale mai modeste acorda un procent mai mare pentru stipendii decît o făceau 2 mitropolii. De exemplu, în 1871/72, în timp ce „Astra” distribuise 12 stipendii (3 la politehnică și silvicultură, 7 la gimnazii, școli reale și comerciale, 1 la filozofie, 2 la Academia de drept), Mitropolia ortodoxă reparțizase din fondurile sale mult mai mari doar 10 stipendii pentru studenți (4 juriști, 3 la politehnică din Zürich și Groz, 1 medicinist, 1 agronom, 1 doctorand) și 10 gimnaziști (din care doar 1 la școala reală din Brașov). Lor li se adaugă, firește, întreținerea mai multor studenți în seminarul teologico-pedagogic din Sibiu.⁷² Aceeași situație și în cazul mitropoliei din Blaj.

Cerințele ridicării la știința de carte a tineretului studios român fuseseră pe această cale numai parțial acoperite. Pentru că ceea ce refuzau guvernele să facă din milioanele de florini stoarse de la populația țării, în imensa ei majoritate română, se străduia să suplinească „Astra” din veniturile sale de cîteva mii.

3. *Modalitatea distribuirii stipendiilor de către „Astra”* este semnificativă pentru orientarea sa spre cele mai stringente necesități ale culturii naționale. Sarcina distribuirii stipendiilor și ajutoarelor pentru studenți, gimnaziști și meseriași revenea comitetului „Astra”; sumele destinate acestui scop fiind fixate anual în adunările generale. Concursul era anunțat prin presa vremii.

69 Astfel, din cheltuielile preliminate pe 1835 în sumă de 2 630 florini, 1920 fl. sînt destinați problemelor învățămîntului, din care 1600 pentru stipendii la studenți și 200 fl. ajutoare pentru sodali etc.

Protocolul Adunării generale a IV-a Asociațiunei transilvane... ținută la Hațegu în anul 1864, sub presiul rev. D. vice președinte al Asociațiunei Timoteu Cipariu, Sibiu, 1864, p. 85—86; Vezi și Protocolul despre a șiesea adunare generală... în Alba Iulia (1866), Sibiu, 1866, p. 13.

70 ASSA, Reg. 56, fila 69.

71 Ibid., Coresp. 4, nr. 284/1871.

72 Ibid., Coresp. 4, nr. 293/1871.

Solicitanții se adresau, trimițând actele pînă la data stabilită, comitetului sibian. Referentul școlar numit ad-hoc dintre membrii comitetului, în care marea majoritate erau de regulă oameni ai școlii, verificau dosarele și prezentau referate, propunînd o anumită prioritate. Criteriile de selectare a concurenților au fost riguros respectate pe tot parcursul activității. În parte, ele își au originea în propunerile judicioase ale lui Bariț din 16 septembrie 1860, cînd acesta arătase că „stipendiile scolastice anuale și alte ajutoare bănești excepționale sã se împartă întotdeauna numai la studenți de aceia a căror lipsă de mijloace este mai presus de orice îndoială”.⁷³ Între aceștia, ordinea priorității, preconizată de Bariț, va fi următoarea: doctoranzii în științele juridice, în medicină și apoi din „alte științe”; studenții în filozofie și filologie destinați carierei de profesor pentru gimnaziile române; studenții la universitate, academie sau institut politehnic ce se dovedesc „eminenți” în studiile lor; în ultimul rînd, „studenții” de la gimnaziul superior, dacă vor prisosi fondurile.

Criteriile fixate de Bariț, deși oficial neacceptate, au fost aplicate în primii ani, cînd asociația transilvăneană dirija fondurile spre sporirea numărului intelectualilor cu pregătire superioară, în special juriști, pentru luptele politice, și filologi, pentru cultivarea limbii naționale. Pavel Vasici, consilierul școlar pe lîngă guvernul transilvan pentru școlile ortodoxe, care a activat cu multă însuflețire ca membru al comitetului pentru propășirea învățămîntului național, indiferent de confesiune, a avut meritul de a statornici principii și criterii aplicabile, cu mici amendamente, în toată existența „Astrei”. Doar că Vasici, spre deosebire de Bariț, opina pentru un mai substanțial sprijin școlii secundare și chiar învățămîntului sãtesc elementar. Vasici afirma în 1863, cã la distribuirea stipendiilor și ajutoarelor sã se ia „ca punct de plecare progresul eminent al concurenților” și „mizetatea constatată”.⁷⁴ Aceleași criterii au stat și la baza distribuirii burselor, prin mijlocirea „Astrei” și a celorlalte două societăți culturale românești, de la Arad și Sighet, din fondurile societății „Transilvania” de la București.⁷⁵

Modificări vor interveni, în funcție de necesități, doar în prioritatea acordării burselor pentru o specialitate sau alta a științelor, pentru o ramură sau alta a învățămîntului. Aceasta va fi hotărîtă doar de adunările generale anuale, veritabile seismografe ale cerințelor societății românești pe drumul progresului. O schimbare de optică se va face în favoarea învățămîntului tehnic și profesional. Astfel, dacă în primii ani sprijinul „Astrei” fusese dirijat aproape integral spre științele umaniste (drept, filozofie), orientarea se va modifica treptat, dar consecvent, pentru sprijinirea disciplinelor utilitariste, iar pe de altă parte, de la ponderea acordată la început pregătirii superioare, „Asociațiunea” va trece în ultimele decenii la ajutorarea și încurajarea învățămîntului secundar și popular.

73 G. Bariț, *Proiectu de statute al reuniunii pentru înalntarea culturii mai înalte și, literaturii la românii...*, Bibl. „Astra”, Sibiu, Mapa VI, 2/1, inv., 2753, p. 6 § 10.

74 ASSA, Reg. 56, fila 69.

75 Ibid., Coresp. 2, nr. 134/1871, *Regulament de concurs publicat de societatea „Transilvania” din București* (copie), larg difuzat de presa transilvană.

4. STIPENDII ȘI AJUTOARE PENTRU SODALI ȘI MESERIAȘI PROBLEMA ÎNFIINȚĂRII ȘCOLILOR DE MESERII

Impiedecate să pătrundă în industria de fabrică, ce se afirmă și în Transilvania începînd cu deceniul al șaptelea al secolului XIX⁷⁶, elementele burgheze române simt nevoia de a sfărîma obstacolele ce le bara calea spre afirmarea în viața economică a țării. Insuficiența capitalului, absența formelor moderne de credit, politica economică a Curții din Viena și concurența burgheziei maghiare și săsești mai puternice erau alte obstacole.

Cadrul oferit de programul „Astrei” a reprezentat una din multiplele pîrghii utilizate de burghezia română incipientă pentru afirmarea sa în viața industrială, bancară și comercială a Transilvaniei și pentru ridicarea economică a populației românești. Cei mai lucizi conducători ai „Astrei”, G. Bariț, V. Roman, D. P. Barcianu, S. Balint, I. Hodoș, A. Șaguna, B. Baiulescu etc., au sesizat chiar din primii ani că asociația trebuie să pășească hotărît pe acest drum. Cel dintîi pas trebuia făcut în direcția trezirii interesului „inteligenței” pentru „științele tehnice”⁷⁷ și în orientarea tineretului spre școli reale, comerciale și de meserii.⁷⁸ Pe de altă parte, se impunea ca „Astra”, cu mijloacele ce-i stăteau la îndemînă, să sprijine formarea de ingineri, medici, farmaciști, maiștri și meseriași.

În acest sens, dacă îndemnul lui A. Șaguna din prima adunare generală (1861) — ca tinerii ce nu au loc în preparandie să fie îndrumați spre școlile de meserii, a rămas fără ecou, discursurile elocvente și intervențiile energice ale lui Bariț, Barcianu, Roman, Hodoș, Balint în viioarele adunări generale, au dat primele roade practice. Inceputul timid îl făcuse adunarea din Brașov, votînd două premii a cîte 100 fl. pentru calificarea ca „maestri” a doi tineri meseriași.⁷⁹ Dar concursul trebuie repetat din lipsă de candidați, iar suma prevăzută în buget și în anul viitor.⁸⁰

Inițiativa sprijinirii cu stipendii a tinerilor români dornici să urmeze o facultate tehnică este luată de comitetul „Astrei” în 1864. La adunarea generală din acel an, de la Hateg, D. P. Barcianu, membru în comitet, propune în acest scop valoarea din bugetul pe 1864—65 a unui stipendiu de 300 fl. Propunerea este susținută de N. Popea, S. Balint și I. Hodoș, fără a fi acceptată însă. Se vădea că opinia generală era încă favorabilă sprijinirii științelor umaniste. De aceea, G. Bariț pregăti pentru adunarea generală din anul următor elocventă pledoarie asupra necesității promovării între români a „științelor tehnice”. „Dizertația”, rostită în fața publicului numeros, venit la Abrud din toate colțurile Transilvaniei, căreia apoi i s-a asigurat o largă publicitate în presă și în analele „Astrei”⁸¹, a avut consecințe importante pentru orientarea viitoare a Asociațiunii în sensul îndrumării tinerilor spre facultățile tehnice, școlile reale, comerciale și meserii. Cînd în Europa se înfruntă

76 Ibidem.

77 G. Bariț, *Sciencele tehnice*, disertația ținută în ședința a doua a adunării generale a Astrei, la Abrud, în august 1865, în: **Protocolul Adunării generale... din Abrud**, Sibiu, 1865, 122—133, în „*Gazeta Transilvaniei*”, an XXVIII, nr. 77 din 11 Oct. și nr. 78 din 14 oct. 1863.

78 B. (ariț), G.), *Lipsa de școale reale și comerciale*, în „*Gazeta Transilvaniei*”, an XVIII, nr. 3 din 18 ianuarie 1855, p. 10; George Bariț, *Scrieri social-politice, studii și antologie* de V. Cheresteșiu, G. Mureșan, K. Marica, București, 1862, p. 163.

79 **A II-a adunare generală a Asociațiunii...**, Brașov, 1862, p. 24.

80 ASSA, Reg. 56, f. 35 v—36.

81 **Protocolul Adunării generale a V-a a Asociațiunei...** ținută la Abrud în anul 1865, Sibiu, 1865, p. 122—133.

științele umaniste cu cele exacte, gimnaziul cu școala reală, teologia cu politehnica nu este permis — spunea Bariț — ca românii să le negligeze ca până aici.⁸² Viitorul științelor tehnice sau exacte este „mult mai mărețiu și mai strălucit decât l-au avut ele vreodată în lume”.⁸³ Este chiar un pericol pentru poporul român — sesiza oratorul — ca bogățiile subsolului, pădurile, râurile și munții strămoșești să cadă în mâinile capitaliștilor străini. Concluziile discursului, Bariț le formulează sub formă de propuneri ce trebuiesc studiate de comitet și adunarea generală. Pentru a le da viață, „Asociațiunea” trebuie să acționeze pe două fronturi, credea cu justete Bariț: (1) „o parte a tinerimii trebuie trimisă la învățarea științelor tehnice”; adunarea generală să hotărească ca „Astra” să sprijine și științele tehnice pe cale morală, dar și cu stipendii”; 2) conducerea asociației să intervină pe lângă senatele școlare bisericești pentru ca în școlile române secundare să se trateze mai cu grijă „științele naturale, chimia, iar acolo unde nu sînt să se introducă de urgență”.⁸⁴

Chestiunea a fost apoi obiectul unor vii discuții în adunare cu ocazia stabilirii bugetului. Față de propunerile comisiei de a se acorda o sumă mai mare gimnaziștilor și juriștilor, pe anul școlar 1865/66, un grup de membri (dr. I. Bob, A. Sever, I. F. Negruțiu, I. Măcelariu, G. Bariț) pretinde „să se restringă stipendiile preliminate pentru juriști și să se facă stipendii pentru doritorii de a frecventa școala reală”. Deși majoritatea fondurilor vor fi destinate și în continuare pentru gimnaziști și juriști, adunarea de la Abrud votă înființarea unui stipendiu pentru școala reală, transformat ulterior de comitet pentru politehnica din Viena.⁸⁵

În deceniile următoare curentul favorabil învățămîntului practic, tehnic și de meserii, se va accentua. Vor milita în presă sau vor rosti discursuri în despărțăminte, chiar la adunările generale⁸⁷, se vor înființa noi proiecte și propuneri. Concomitent, o orientare similară se resimte și în activitatea asociației naționale arădene.⁸⁸ Și desigur că mișcarea nu s-a desfășurat numai în cadrele „Astrei”. Intelectuali de frunte au militat și în afara ei pentru aceleași deziderate. Așa cum afirma profesorul blăjean Ștefan Pop (1845—1890), introducerea învățămîntului profesional și tehnic se impunea în ochii celor mai lucizi fruntași români ca un imperativ al epocii moderne. Odată cu el, aceștia nu conteneau să strige: „Să încetăm odată cu școlile confesionale și în locul acesta să înființăm școli profesionale!”⁸⁹, pentru că astfel de școli agricole și

82 Ibid., p. 122.

83 Ibid., p. 128.

84 Ibid., p. 131—133; E. Domocoș, *Contribuții la studiul operei pedagogice a lui George Barițiu*, în „Revista de pedagogie”, an XIII, 1964, nr. 7—8, p. 121.

85 ASSA, Reg. 56, f. 115 v, 116.

86 A. Egyed, *Aspecte ale dezvoltării industriei mari din Transilvania între anii 1867—1873*, în AIIC, V, 1962, p. 149; L. Vaida, *Inceputurile revoluției industriale în mineritul și metalurgia din Transilvania*, în AIIC X, 1967, p. 187.

87 A. Sever, *Cauzele mizeriei poporului român, urmările ei și încercările de a înlătura* (Adunarea generală, Deva, 1874); B. Baiulescu, *Despre unele mijloace cari ar putea ameliora starea materială a poporului român* (Reghin, 1875) G. Bariț, *Idei fugitive despre industria de casă și cea mică* (Blaj, 1877); B. Baiulescu, *Necesitatea promovării și perfecționării meseriilor la români*, (Brașov, 1883); R. Simu, *Situația noastră economică și mijloacele pentru îndreptarea ei* (Simleu, 1908) ș.a.

88 Arhivele Statului Arad, fond „Desp. Astra” dos. 2/1869, fila 7.

89 St. Pop. *Epistole agronomice* (I), „Transilvania” an I (1868), nr. 20 din 1 octombrie; vezi și T. Pavel, *Din ideile economice și sociale ale lui Ștefan Pop* în „Lucrări științifice” vol. I, Oradea, 1967, p. 132.

de meserii — nota același Ștefan Pop în periodicul său „Economul”⁹⁰ — „ne sînt acum chiar așa de necesare ca și pîinea de toate zilele.”⁹¹ Dar „Astra” a patronat și dirijat majoritatea acestor inițiative. Mai mult, comitetul său a făcut demersuri la guvern, pe lângă ordinariatele mitropolitane ca acestea „să înființeze în diferite ținuturi ale patriei școale industriale”, pe la școlile din sate și comune să se predea „pomăritul” și cunoștințe de industrie casnică. Unii membri cer în adunări generale ca stipendiile să fie acordate „doar la acei elevi care se vor pregăti pentru înaintarea literaturii sau pentru imediată propagare a culturai și industriilor la poporul român.”⁹²

Un loc aparte revine proiectului propus, în 1879, de către Direcțiunea despărțămîntului Brașov al „Asociațiunii” intitulat „*Proiect pentru modul cum s-ar putea lăți meseriile mai mult între români și cum s-ar putea înființa mai multe școale de meserii*”. Brașovenii văd posibilitatea rezolvării decideratului acționîndu-se pe trei căi :

a) „Astra” să voteze anual o sumă pentru școlile de meserii :

b) Ea să intervină pe lângă mitropoliile române „ca să lucreze pentru răspîndirea meseriilor între români” în următorul fel : propagandă permanentă prin parohii ; prototipii să studieze mijloacele materiale ce le stau la îndemînă ; comunele să dea ajutoare în îmbrăcăminte pentru copiii săraci ; și, din averea parohiei, să plătească taxele pentru ei la școlile de meserii ; în școala din comună să se învețe și „noțiunile de meserii”, iar deprinderi practice elevii să dobîndească la atelierele din localitate ; ierarhia bisericească să controleze și să raporteze anual mitropoliilor despre rezultate.

c) să se înființeze școli de meserii pentru fiecare meșteșug, cel puțin una în fiecare protopopiat. Pentru mai multă ușurință să se înființeze, pe de o parte școli de meserii după modelul celor de stat sau a celor din România, iar pe de alta să se înjghebeze ateliere cu 10—15 sodali dați în grija unui „maestru” pe 3—4 ani pentru a-i califica.

Mijloacele materiale pentru înființarea acestei rețele de școli și ateliere se vor procura — preconizau autorii — din : 1) fondul „Astrei” și din ajutoarele trimise de societatea „Transilvania” din România ; 2) din contribuția anuală a parohiilor ; 3) din fondurile arhidiecezane. Fondurile create vor fi administrate, iar școlile controlate de senatele școlare ale celor două confesiuni.⁹³

Proiectul despărțămîntului brașovean — cel mai amplu pe care îl cunoaștem pînă acum — este trimis pentru studiu comitetului „Astrei” la Sibiu. Comisia constituită de comitet din Il. Pușcariu, D. Comșa și E. Brote se pare că nu este de acord cu subordonarea rețelei de școli și ateliere ierarhiei bisericești. În rezoluția sa din 3 august 1880, comitetul recunoaște că problema preocupă foarte mult asociația, adunările sale generale și presa românească. „Astra” consimte să acorde în continuare stipendii și ajutoare pentru sodali și învățători de meserii, dar nu aprobă conlucrarea la aplicarea proiectului, ținînd cont de diferența ce există între ea și consistoriile mitropolitane.⁹⁴ În presă, un proiect similar fusese schițat încă în 1874, tot în legătură cu socie-

90 T. Pavel, *Economul* — primul periodic economic al românilor din Transilvania, în *Studia*, fasciculus 1. Cluj, 1967, p. 65—76.

91 St. Pop, *Necesitatea școalelor de agricultură*, în „*Economul*”, an III, Blaj, 1875, nr. 4 ; vezi T. Pavel, *Activitatea ziaristică a lui Ștefan Pop (1845—1890)*. În vol. *Centenarul revistei „Transilvania”*. Sesiunea de comunicări 11—12 mai 1968, Sibiu, 1969, p. 188.

92 Propunerea lui Anania Trîmbițaș la Adunarea generală de la Sighișoara. 1879, în „*Transilvania*”, an XII, nr. 1—2 din 1—15 ianuarie 1881, p. 4—5.

93 ASSA, *Coresp.* 30, nr. 337/1879, în original ; Proiectul a fost publicat de Ștefan Pop în „*Economul*”, an. VII, Blaj, 1879 nr. 17.

94 Ibid.,

tatea „Transilvania” de la București”.⁹⁵ Iar grupul de intelectuali din jurul reacției periodiceului „Economul”, apărut la Blaj între 1873—1880, au militat neîncetat prin articolele lor timp de aproape un deceniu pentru astfel de școli reale, tehnice și de meserii.^{95a}

Planul întemeierii unei rețele de școli reale, comerciale și de meserii nu i-a părăsit pe membrii și conducătorii „Astrei”, în ciuda lipsurilor materiale pe care trebuiau să le înfrunte. Cel mai elocvent este apelul adresat națiunii de G. Bariț la ultima adunare generală condusă de el (Sibiu 1892) în care solicita de la populația română din monarhie, ce „a dat pe lângă toate enormele impozite de stat și comunale, cel puțin 30 milioane pentru cultura sa”, încă 400 de mii pentru asigurarea de școli comerciale și reale de 4 clase, pentru a răspîndi comerțul și memoriile în comunele românești și spre a îndruma tinerimea să îmbrățișeze știința, tehnica și cariera militară.⁹⁶

Modificarea similară de optică se va sesiza și în cazul societății „Transilvania”. Dacă în programul său din 1867 se anunțau stipendii pentru tinerii români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș care s-ar pregăti la una din universitățile latine din Europa, inclusiv pentru facultățile tehnice⁹⁷, în schimb, începînd cu 1879 se introduc primele ajutoare pentru întreținerea de elevi la școlile de meserii. Ea își modificase în 1878, statutul în vederea subvenționării cu prioritate a acțiunii de ridicare a unei pături de meseriași între românii din monarhia austro-ungară^{97a}. Conducerea societății din București intră în corespondență cu comitetul de la Sibiu, cu „Societatea pentru sprijinirea învățătorilor și sodalilor români din Brașov”, cu societatea similară din Cluj, cu cîțiva bărbați de frunte din Bistrița—Năsăud pentru a distribui sumele destinate” pentru junii români, ce se vor aplica la industrie, comerț și meserii. În acțiunea întreprinsă de societatea din România, rolul central i se rezervase Astrei care, în același timp, solicitase deplină împuternicire pentru distribuirea ajutoarelor pentru meseriași.⁹⁸

Cu toate greutățile ridicate de autoritățile austro-ungare, anual sume importante vor fi distribuite pentru meseriași. Astfel, de ajutoarele Astrei, de cîte 50—25, chiar 12,5 fl. vor avea parte în fiecare an tot mai mulți tineri români lipsiți, din păturile populate de jos. Dacă pînă în 1870/1871 au primit ajutoare în total doar 16, echivalent cu numărul ajutoarelor de pe anul viitor, în 1872/73 sînt distribuite 32, în 1877/78 41 ajutoare^{98a}. În cei dinții 20 ani Astra va susține nu mai puțin de 273 „învățăcei de meserii”, cheltuind 4910 fl.,⁹⁹ iar pînă în 1914 alte sute de tineri au putut îmbrățișa meseriile de tîmplar, fierar, pielar, croitor, cizmar, zidar, tipograf, chiar stenograf. Suma

95 B. Baiulescu și N. Pop, *Apel*, în „Economii”, an II, Blaj, nr. 2 din 1/13 februarie 1874, p. 15 — Apelul este formulat din numele unui comitet brașovean care va înființa, cu sprijinul corpului profesoral de la școlile centrale ort. din Brașov, astfel de școli de meserii pe lângă școală industrială provizorie. Vor asigura întreținerea completă a elevilor săraci pînă vor ajunge sodali.

95 a. N. Cordoș și I. Kovacs, *Preocupări ale literaturii agrare românești din a doua jumătate a sec. XIX*, în *ActaMN. I. T. Pavel, Din idelle economice și sociale ale lui St. Pop.* loc. cit., p. 131—132.

96 I. Lupaș, *Gheorghe Barițiu și „Asociațiunea”*, în „Luceafărul”, Sibiu, 1912, nr. 29, p. 574.

97 *Actele Societății „Transilvania” pentru ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei*, cartea I, București, 1867, p. 5.

97 a. *Actele Societății „Transilvania”... pe anii 1880—1886*, București, 1889, p. 130 ; I. Clinciu, o.c., p. 52.

98 ASSA, *Coresp.* 29, nr. 184/1878.

98 a. O. Goga, o.c., p. 375.

99 „*Transilvania*”, XIII, nr. 19—20 din 15 oct. 1882, p. 154 ; I. Lupaș *Iniințarea „Asociațiunii”*... loc. cit., p. 344.

totală a stipendiilor pentru meseriași, între 1864—1902, se va ridica la 16160 coroane.¹⁰⁰ Pe această cale, pînă la 1918 peste 1000 de tineri din monarhie, calfe și ucenici, recrutați din sînul populației rurale și urbane române, au reușit să se califice și să se perfecționeze în cele mai diverse meserii.¹⁰¹

Cifrele și datele relatate, suficiente pentru a ilustra un aspect important din activitatea Astrei pentru dezvoltarea învățămîntului românesc, trebuie completate cu cele referitoare la despărțimente.¹⁰² La scurt timp de la înființarea lor, despărțimintele și-au propus să adune de la populație, prin colecte donații, baluri, serbări — mici fonduri din care să distribuie ajutoare pentru ucenici sau chiar stipendii pentru elevii și studenții din raza lor de activitate. Despărțimintele Brașov și Sibiu erau între cele mai active în acest sens. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea cînd acestea își consolidaseră propriile fonduri, iar aria de acțiune a Astrei îmbrățișează întreg teritoriul locuit de masa compactă a românilor din monarhia austro-ungară, noi și noi despărțimente se afirmă în domeniul susținerii tineretului studios. În 1894, adunarea despărțămîntului XII Alba Iulia, ținută la Ighiu, după ce ascultase dizertația „Influența școalei asupra dezvoltării poporului“, instituie două premii școlare¹⁰³, despărțămîntul Blaj, a cărui fond anual este dublat prin donația băncii locale „Patria“, sprijină meseriași de pe plan local¹⁰⁴, despărțămîntul Orăștie acordă în 1897 trei burse pentru ucenici. Constatînd un interes slab pentru meserii și negoț în satele din jur, comitetul despărțămîntului Cugir prevede 100 fl. pentru scrierea și tipărirea unei broșuri care se va difuza gratuit prin sate pentru a „se recomanda îmbrățișarea neguțătoriei și a meseriilor în comune“. ¹⁰⁵ Fonduri școlare își constituiseră multe alte despărțimente: Zărnești, Turda, Șimleu, Sătmăr, Oradea, Timișoara, etc. La 1899, fondul școlar din Șimleu era de 1600 cor., iar în anul următor de 200 cor.¹⁰⁶; despărțămîntul Orăștiei depusese fondul său școlar la banca „Ardeleana“, iar din venitul realizat întreținea trei ucenici.¹⁰⁷ Cel din Zărnești acorda tot în 1900, patru ajutoare pentru ucenici.¹⁰⁸ Recent înființat despărțămînt Oradea avea, în 1900, 743 cor., ca „fond pentru ajutorarea tinerimii studioase de pe plan local“. ¹⁰⁹ În general, despărțimintele îi susțineau pe ucenici la școlile de meserii sau în atelierele meșteșugărești. Mai mult, despărțămîntul Sătmăr lua inițiativa înființării cu mijloace proprii, în 1900, a unei școli de lemnărie.¹¹⁰

Prin organele sale centrale și în despărțimente, Astra s-a îngrijit permanent nu numai de sprijinirea materială a studenților, elevilor și ucenicilor, ci și de îndrumare și controlul permanent, de educația acestora pentru structurarea spirituală a viitorilor slujitori ai intereselor națiunii. Anual stipendiștii erau obligați să trimită „atestatele“ despre progresele în studiu, iar direcțiunile școlilor respective, să fie din țară, fie din străinătate erau rugate să informeze periodic comitetul sibian despre comportarea bursierilor săi.¹¹¹ La

100 O. Goga, o.c., p. 383.

101 **Conspect al stipendiilor și ajutoarelor acordate de „Asociațiunea“... din anul 1861 pînă în anul 1911, în „Transilvania“, 1911, nr. 4, p. 364—384; V. Curticăpeanu, Mișcarea culturală românească, p. 128.**

102 Absența, cu mici excepții, a monografiilor pentru despărțimintele Astrei împiedică întregirea lor.

103 ASSA, Coresp., 99, nr. 107/1896, fila 4.

104 Ibid., Coresp. 100, nr. 150/1896; Dr. C. Suciu, **Gavril Precup ca președinte al**

105 Ibid., dos. 109, nr. 372/1897.

societății meseriașilor din Blaj, Gherla, 1935.

106 „**Transilvania**“, an XXXI, nr. 5 din mai 1900, p. 127.

107 Ibid.,

108 Ibid., nr. 10, p. 60.

109 Ibid., p. 75.

110 Ibid., p. 8.

111 ASSA, Reg. 57/1866, file 8, 23.

absolvirea studiilor aceștia erau obligați, conform hotărârii adunării generale din 1871 de la Făgăraș „de a sluji în patrie”, pentru a-și pune capacitatea și energia în folosul ridicării stării materiale și spirituale a poporului.¹¹² În 1872, la adunarea generală de la Sebeș, Simion Balint propune ca toți stipendiștii să devină la absolvire membrii Astreii.¹¹³ Aceeași cerință, de „a servi românismul în părțile locului”, exprimase și societatea „Transilvania” prin art. 4 din statut față de stipendiștii săi.

Chiar și numai prin stipendiile acordate. Astra și-a creat meritul, ca din mijloacele modeste, să fi sprijinit împlinirea parțială a aspirației de a se lumina și cultiva, în ciuda vitregiilor vremii și ostilității claselor dominante austro-maghiare, de a fi contribuit la creșterea unei generații de intelectuali în cele mai diverse specialități. Sutele de absolvenți a gimnaziilor, școlilor reale, comerciale și preparandiilor, cei ai facultăților de drept, filozofie, agro-nomic, tehnică și matematică, farmacie și medicină, teologie și sculptură etc. au devenit pilonii de susținere pentru activitatea cultural-națională a asociației transilvănene. Sînt emoționante scrisorile de mulțumire ale tinerilor sprijiniți de Astra. Aproape invariabil afirmă, fiecare că, drept răsplată pentru partea din sacrificiul poporului de care a beneficiat, străduința sa în viață „*va ținti totdeauna acolo — cum scria un fost stipendist în 1897 — ca să mă arăt demn de poporul meu și prin muncă neobosită să ajut și cu măcar cît de puțin la promovarea intereselor lui și a binelui comun.*”¹¹⁴ (subl. n.). Dintre aceștia mulți au devenit nume cunoscute în știința și cultura românească : O. Goga, Bogdan-Duică, I. Lupaș, Ilie Minea, Alex Borza, sau savanții de renume mondial Dr. Victor Babeș și Iuliu Hațieganu ș.a.¹¹⁵ Fiind înarmați cu vaste cunoștințe științifice, filozofice, juridice, filologice dar și fortificați cu ferme convingeri patriotice și democrat-burgheze, foștii stipendiști ai Astreii au devenit tot atîția luptători pentru împlinirea dezideratelor sociale și politice ale națiunii lor pentru propășirea generală a poporului român în cadrul unui stat național unitar.

B. ASTRA ÎN LUPTA PENTRU EXTINDEREA REȚELEI DE ȘCOLI ROMÂNEȘTI

1. Necesitatea dezvoltării învățămîntului de toate gradele.

Modificările cu adevărat revoluționare ce se petrec în viața economică și social-politică a Transilvaniei începînd cu 1848 implică, ca o notă dominantă a epocii, lupta poporului român pentru dezvoltarea culturii naționale. Cultura, aspirație a generațiilor trecute, apare în ideologia pașoptistă ca „o cetate nouă a unității naționale”, pentru care — pleda Bărnuțiu — „națiunea întreagă trebuie să-și împreune puterile”.¹¹⁶ La ea se putea ajunge creînd în primul rînd cît mai multe școli. Dar în epoca în care „lumina științelor și artelor mai mult nu poate fi proprietatea unor clase privilegiate, ci trebuie să se facă bun comun a toată națiunea”¹¹⁷, școli de toate gradele trebuiau să împînzească întreg teritoriul țării. Programul revoluționar formulat, pe Cîmpia Blajului la 3/15 mai 1848, sintetiza lapidar această arzătoare aspirație : „Națiunea română cere înființarea școalelor române pe la toate satele și urbiile,

112 Ibid., Coresp. 4, nr. 260/1871, fila 2 v.

113 „Transilvania”, an XXI, nr. 23—24 din 1—15 decembrie 1888, p. 193.

114 ASSA, dos, 109, nr. 317/1897.

115 V. Curticăpeanu, o.c., p. 204.

116 S. Bărnuțiu, **Românii și ungurii**, Discurs rostit în catedrala Blajului, 2/14 mai 1848, Cu introducere și comentariu de G. Bogdan-Duică, Cluj, 1924, p. 32.

117. Ibid., p. 30.

a gimnaziilor, a institutelor militare și tehnice și a seminariilor preoțești, precum și a unei universități române, dotată din casa statului...".¹¹⁸ Revendicarea lor legitimă, reafirmată cu tărie în anii 1849—1851 a fost constant nesocotită de curtea din Viena, de aceea deviza românilor din monarhie pentru mai bine de 7 decenii va fi „*cultură națională cu puteri unite*".¹¹⁹

În momentul înființării Astrei, ca însăși produsul acelorasi cerințe, teritoriile românești din Imperiul habsburgic cunoștea o vie frământare în jurul problemelor școlare. Conferința națională din ianuarie 1861 reformulase dezideratele românești și sub acest aspect. Pornind de la starea dezastruoasă a învățămîntului românesc¹²⁰, cu toată creșterea înregistrată în anii absolutismului, „inteligenta” dezvăluie în presă lipsa acută de școli pentru popor, îndeamnă satele să se asocieze și să ridice școli capitale și centrele în districte, gimnazii, licee și preparandii, școli reale și comerciale pentru zone mai largi, critică nepăsarea unei părți a clerului, petiționează și face proiecte. „Gazeta Transilvaniei”, „Foaia pentru minte” și „Telegraful român” publică zeci de articole pe această temă, iar la Sibiu un grup de cărturari în frunte cu P. Vasici și V. Roman dezbat cele mai diverse aspecte ale învățămîntului în revista „Amicul școlai” (1860—1865).

Localitățile românești, cu „inteligenta” în frunte, iau inițiative, solicită ajutoare, fac colecte, ridică clădiri etc. Acum este reluată „cauza înființării gimnaziului român în Lugoj”¹²¹ motii din 18 comune țin consfătuiri în privința unui gimnaziu la Abrud, Cîmpeni sau Brad¹²²; românii de ambele confesiuni din cercul Lăpușului fac o „învoire” pentru ridicarea unei „școale naționale districtuale”¹²³; intervin la comitat pentru aprobare¹²⁴ și publică apeluri de sprijin în presă; reprezentanții românilor sătmăreni au ținut o adunare unde au hotărît creerea fondului pentru ridicarea gimnaziului la Seini¹²⁵; „rugămintea mai multor inteligenți români din ținutul Reghinului”, adresată mitropolitului Al. Sterea Șuluțiu, solicită sprijin pentru înființarea și subvenționarea „școalei naționale române” din Reghin.¹²⁶ Tot acum se vorbește despre necesitatea înființării „unui institut pedagogic” la Blaj pentru arhidieceza greco-catolică¹²⁷, iar maramureșenii pun bazele preparandiei lor din Sighet. Vechile proiecte pentru înființarea instituției superioare de învățămînt, fie sub for-

118. V. Cherestesiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966 p. 464—465; I. Bratu, *Programul școlar al adunării naționale din 1848 și stăruințele puse pentru realizarea lui*, în „Omagiul lui Constantin Kirilescu”, București, 1937, p. 412—423.

119. Ibidem.

120. Dr. P. Vasici, *Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania*, în „Amicul școlai”, an I. Sibiu, 1860, p. 141—166; G. Bariț. *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, III, Sibiu, 1891, p. 457; pentru școlile gr.-catolice. vezi discursul canonicului octogenar V. Rațiu, care îl înfrunta pe mitropolitul Al. St. Șuluțiu pentru neregulile din arhidieceză. Lipsa școlilor. renumerația necorespunzătoare a învățătorilor, cf. G. Bariț, *Părți alese...*, II, Sibiu, 1890, p. 141.

121. D. Marienescu, *Cauza înființării gimnaziului român în Lugoj*, în „Amicul școlai”, II, nr. 36 din 9 sept. 1861, p. 301—303.

122. Biblioteca Academiei, București, mss, 1015 fila 46, Scrisoarea Comitetului școlastic din Cîmpeni către Ath. Sandor, 15 febr. 1862; „Amicul școlai”, an I, 1860, p. 120—125, 258.

123. *Proleptu de invoire între românii de ambe confesiuni din cercul Lăpușului spre înființarea unei școale naționale districtuale* (16 puncte), în „Amicul Școlai”, an II, nr. 44 din 1861.

124. Arhivele Statului Dej, fond Școala din Lăpuș, doc. 95, nr. 196/1867.

125. H. Ciorecu și I. Popu, *Gimnaziu român în comitetul Satu-marelui*, în „Amicul Școlai”, an II, nr. 37 din 16 sept. 1861, p. 307—309.

126. „Amicul Școlai”, an II, nr. 41 din 14 octombrie 1861, p. 330—334. Școala era întreținută din 1836. de 70 comune.

127. Ibid., IV, nr. 10 din 1863, p. 73—74.

ma universității, fie a facultății juridice sau academiei sînt reluate de frunțașii românilor transilvăneni.

Speranțele tuturor se îndreptau spre Astra. Asociația nou înființată a pornit cu zel la acțiune. Creșterea fondurilor sale, îi entuziasma pe întemeietori că se apropiie vremea cînd Astra va putea veni în ajutorul eforturilor locale de înființare a gimnaziilor și liceelor, a școlilor capitale sau centrale. Și adresele de ajutor de acest fel nu întîrziară să vină. De exemplu, în 1862, 42 comune din comitatul Dobîca ce s-au constituit într-o „reuniune” pentru a-și ridica o școală centrală de 3—4 clase, cer Astrei să preia conducerea acțiunii lor.¹²⁸ Unele școli cum este aceia din Beclean, sînt gata să se pună sub patronajul Astrei etc.

Tinerii societăți cultural-naționale i-au lipsit mijloacele materiale pentru a susține realizarea nenumăratelor proiecte inițiate de localități. Chiar și propriile obiective propuse prin statut cereau sume ce-i depășeau posibilitățile. Cu gîndul la vremuri mai bune, întemeietorii Astrei i-au orientat efortul spre acoperirea celor mai stringente nevoi culturale, bucurîndu-se să poată distribui stipendii tineretului studios și repartiza, din cînd în cînd, modeste ajutoare școlilor existente ce se zbăteau în mari lipsuri. Dacă în urma unor îndelungate strădanii și aprige lupte, Astra va reuși să ridice la Sibiu Școala civilă de fete, pe care o va întreține trei decenii spre folosul poporului, contribuția sa la lărgirea rețelei școlilor populare și secundare românești nu se limitează doar la atît. Ea va consta mai ales în mișcarea morală de susținere a cauzei școlilor românești confesionale, la preocuparea membrilor săi pentru modernizarea metodelor și principiilor pedagogice, la dotarea cu rechizite și manuale, la înviorarea generală a activității pe plan școlar. Revista „Transilvania”, organ al Astrei va îmbrățișa cu competență și folos diverse aspecte ale învățămîntului românesc din Transilvania.

Desigur încercările de a ridica școli secundare presupuneau fonduri mai mari decît cele ale Astrei. În plus, încheierea pactului dualist, cu sacrificarea autonomiei Transilvaniei, a însemnat premiza unei politici școlare ostile înființării de școli patronate de o astfel de societate neconfesională, de colorit național. Textul legilor XXXVIII și XLIV din 1868 rămîn literă moartă pentru naționalitățile din Ungaria. Refuzul repetat al autorităților la cererile comunelor românești de a-și ridica școli proprii și greutatea cu care a putut fi înființată Școala civilă de fete de către asociație, nu erau de loc fapte încurajatoare. Dădea de gîndit, mai mult ca orice, experiența slovacilor, a căror trei gimnazii, ridicate între 1862—1869 la Revuca, Kláštor pod Znievom și Turčiansky sv. Martin de către asociația lor națională (Matica)¹²⁹, au fost închise în 1874 de către guvernul din Budapesta ca periculoase focare ale vieții naționale slovace.¹³⁰

Pornind de la aceste realități, potrivnice, Astra a renunțat la ideea de a ridica școli secundare proprii. Preferă să sprijine, în cele mai variate forme, învățămîntul secundar și primar organizat pe bază confesională, să distribuie stipendii și ajutoare și să întrețină atmosfera de emulație din comune și sate pentru construcțiile școlare. Realismul programului și nu renunțarea la țelul ei final stă la baza acestei atitudini. Cînd se întrezăreau șansele de reușită, Astra se situa în fruntea acțiunilor ce vizau extinderea rețelei școlare românești din

128 Ibid., an III, nr. 29 și 30 din 1862, p. 232—235.

129 St. Pasiar, *L'udovidrova a l'udovijchovna usile v maticnych rokoch*, în „*Matica slovenská v nasich dejinach*. Sbornik statí Bratislava, 1963, p. 67. Mulțumim tov. prof. univ. Mihail P. Dan pentru sprijinul dat în utilizarea acestor informații.

130 Mihail P. Dan, *Matica slovenská — octogenară*, în „*Transilvania*” an LXXV, Sibiu, nr. 4—5 din 1944, p. 361.

Transilvania. Dovadă concretă fiind reluarea luptei pentru o instituție superioară de învățământ și deschiderea, după îndelungate zbateri, a școlii de fete din Sibiu.

2. „ASTRA” ȘI LUPTA PENTRU UNIVERSITATEA ROMÂNEASCĂ ÎN TRANSILVANIA

În momentul constituirii Astei, lupta românilor din imperiul habsburgic pentru instituții superioare de cultură avea îndelungate tradiții. Aspiratia, prezentă la corifeii Școlii Ardelene, concretizată în forma unei „Academii” la Tichindeal și Gh. Lazăr, se transformă, în timpul revoluției de la 1848 – 1849, într-o revendicare politică a națiunii române. Pentru înfăptuirea acestui deziderat, fie în forma universității românești, fie a facultății juridice sau Academiei de drepturi¹³¹, deceniul absolutismului a fost deosebit de bogat în proiecte, inițiative, petiții și memorii.¹³² Lupta continuată cu și mai multă vigoare în împrejurimile mai favorabile ale „regimului liberal” s-a desfășurat însă înafara cadrelor noii societăți culturale sibiene.

Perspectiva compromisului dualist însemna, între altele, pentru românii transilvăneni spulberarea speranțelor într-un sprijin de stat pentru înființarea universității proprii. De aceea, anul 1866 marchează reluarea ideii înființării prin forțe proprii a „Academiei naționale de drepturi”, ce ar necesita sume mai mici decât universitatea revendicată pînă aici. Deviza „cultură națională cu puteri unite” revine pe primul plan. Apeluri la contribuția poporului răsăr din mai multe părți. „Gazeta Transilvaniei” inițiază, sub titlul semnificativ „Ajută-ți și-ți va ajuta și D-zeu”, o colectă publică pentru constituirea fondului național menit să susțină o academie de drept și de agricultură.¹³³ Presa română, publicînd zeci de astfel de apeluri mobilizează largi cercuri în favoarea ideii. Liste de subscripții se deschid la Brașov, apoi la Blaj, Nășăud, Făgăraș, Hațeg, Abrud, Cluj, Sibiu.¹³⁴ Donații generoase urmează celei de 1000 fl. a lui Iacob Mureșanu, redactorul „Gazetei” și directorul liceului regesc din Brașov. Amploarea ce o luase acțiunea în timp scurt i-a determinat pe inițiatori să-i dea un caracter mai organizat, punîndu-se sub patronajul societății cultural-naționale de la Sibiu. Primul pas l-a făcut entuziastul Iacob Mureșanu prin scrisoarea sa adresată, la 22 august 1867, adunării generale de la Cluj. Pornind de la sumele colectate, el propunea Astei „a mijloci emiterii unei provocări la contribuiri mărinimoase” din toate colțurile țării și a se angaja să administreze separat fondul academiei de drepturi.¹³⁵ Adunarea, primind cu însuflețire propunerea, însărcinează comitetul cu întocmirea proiectului referitor la înființarea academiei.

131 N. Popea, *Memorialul arhiepiscopului și Metropolitului Andrei bar de Șaguna*, Sibiu, 1889, p. 360—361; T. V. Păcățian, *Cartea de aur...*, I, p. 332, 628—630.

132 Pentru această problemă, vezi O. Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, București, 1929, p. 7—10; P. Poruțiu, *Lupta pentru crearea învățămîntului superior și a unei universități românești în Ardeal*, în „*Transilvania*”, an LXXIV, nr. 34 din 1943, p. 173—197; S. Retegan, *Lupta burgheziei române din Transilvania pentru înființarea unei facultăți juridice românești (1848—1883)*, în AIIC, X, 1967, p. 307—310; N. Albu, *Problema facultății juridice pentru românii din Transilvania după revoluția din 1848/49*, în *Studia*, 1968, fasc. 2, p. 59—71; V. Curticăpeanu, o.c., p. 130—132; St. Pascu, *L'Université de Cluj. Cinquante ans d'enseignement en langue roumaine*, în *Studia*, 1969, fasc. 2, p. 13—14.

133 „*Gazeta de Transilvania*”, an XXIX, 1866, p. 319—320, 223, 329, 334, 342—343, 345—346, 353.

134 S. Retegan, o.c., p. 314.

135 „*Transilvania*”, I, nr. 7 din 1868, p. 152.

Entuziasmul cu care se pornise fusese întunecat de schimbările politice din monarhie cu consecințe atât de grave pentru români. Aproape trei ani chestiunea nu mai figurează între preocupările Astrei. Doar testamentul mitropolitului Al. Șt. Șuluțiu, din septembrie 1867¹³⁶, precedat în 1850 de cel al revoluționarului — democrat Avram Iancu, reprezenta un pas concret în realizarea acțiunii patronată de acum de societatea culturală transilvană. Aceleași împrejurări politice atrăseseră Astra, precum și societățile culturale din Arad și Bucovina¹³⁷, în lupta pentru crearea unei catedre de limba și literatura română pe lângă universitatea din Viena. Hotărând aceasta, adunarea generală de la Somcuta Mare (1869) opera să așeze un pion în apărarea limbii și culturii naționale, în locul celui, de acum nesigur, reprezentat de catedra respectivă de la universitatea din Pesta.

Celor mai zeloși, momentul de nelucrare provocat de încheierea pactului dualist, le sârnea temeri ca Astra să nu părăsească ideea. I. Mureșanu, spre a reanima acțiunea, anunța în ianuarie 1869 că venitul abonamentelor „Gazetei” pe acel an le va vărsa în fondul academiei de drepturi.¹³⁸ Studenții români de la academiile de drepturi din Cluj și Sibiu anunțau comitetul Astrei că în vacanță vor străbate satele pentru a colecta bani și produse. Ei propuneau să se intervină pe lângă mitropoliile române pentru a aduna câte un „cruce” (crețar) de la fiecare din credincioșii lor.¹³⁹ Întorși din vacanța de vară mulți studenți și elevi trimit comitetului Astrei mici sume și listele țăranelor din satele cutureierate pentru fondul Academiei.¹⁴⁰

Recunoscînd „absoluta necesitate de a înființa în monarhia austriacă o academie română de drepturi”, ca veche aspirație resimțită de „toți românii din monarhia aceasta”, precum și faptul că acum „opinia publică a românilor cere imperativ înființarea unei asemenea academii”, vicepreședintele Iacob Bologa propune comitetului central din Sibiu, în ședința din aprilie 1870, să proclame solemn că ea „trebuie să se înființeze” iar comitetul să acționeze cu toată energia.¹⁴¹ Dezbaterea propunerii în ședința comitetului Astrei dezvăluie că partizanii ideii înființării unor instituții superioare de cultură pentru românii transilvăneni cu ajutorul statului au rămas tot mai puțini. Academia de drepturi va putea lua ființă doar prin sacrificiile proprii, de aceea asociația culturală de la Sibiu trebuie să se pună în fruntea acțiunii.

Comitetul, care s-a aliat propunerii lui Bologa, a numit din sînul său o comisie pentru întocmirea proiectului de statut. Membrii comisiei, I. Bologa, Z. Boiu, P. Dunca, Ilie Măcelaru și Ion Popescu au elaborat un „proiect pentru modalitatea procurării mijloacelor necesare spre înființarea și susținerea unei academii românești de drepturi în monarhia austro-ungară”, căruia i se va face o largă publicitate. Entuziasmată, adunarea generală din august 1870, de la Năsăud, a primit propunerile comitetului din raportul special prezentat de V. Roman, în privința acestei chestiuni de viață și de moarte „pentru românii din monarhia austro-ungară”.¹⁴² În entuziasmul general, adunarea stabilise ca, pentru strîngerea celor 600 000 fl. necesari înființării academiei, Astra să lanseze apel către toți românii din monarhie și din afara ei, să intre în legă-

136 **Fundațiunea fericitului Al. Sterca**, Șuluțiu, Blaj, 1926, p. 41.

137 Arhivele Statului Arad, fond Desp. „Astra”, dos. 86/1869, file 2—3, 4—4 v, 6—6 v.

138 „Gazeta de Transilvania”, XXXII, nr. 1 din 15 ianuarie 1869, cf. S. Retegan, o.c., p. 313.

139 S. Retegan, o.c., p. 313—314.

140 ASSA, Coresp. 1, nr. 786/1871.

141 „Transilvania”, III, 1870, p. 110 și 199.

142 St. Pascu, **L'Université de Cluj. Cinquante ans d'enseignement en langue roumaine**, în Studia, Cluj, Series Historia, 1969, fasc. 2, p. 14.
p. 14.

tură cu celelalte societăți culturale din Arad, Bucovina și să solicite un ajutor din partea statului.¹⁴³

Adunarea de la Năsăud reprezintă momentul pregător al însuflețitei acțiuni populare pentru strângerea de fonduri, la care vor participa românii din întreg imperiul și de peste Carpați. Măsuri concrete vor fi luate de comitet în ședința sa din 11 mai 1871. După dezbateri temeinice, la care participă vicepreședintele asociației I. Bologa, P. Dunea, I. Măcelariu, David Ursu, I. Tulbașiu, Z. Boiu, V. Roman, I. Maxim și I. Crețu, comitetul hotărăște :

- a) să facă apel la publicul român din monarhie ;
- b) să solicite ministerului cultelor și instrucțiunii din Budapesta „separarea unei sume din cutia statului” ;
- c) să se ia contact, înainte de a lansa apelul public, cu „asociațiunile surori din Arad și Cernăuți ca să conlucre la acel scop” ;
- d) apelul către public, tipărit în 5000 exemplare, să fie trimis la toate redacțiile foilor românești din Austro-Ungaria și din România ;

c) același apel să fie trimis la toate despărțămintele și colecții Astrei.¹⁴⁴ „*Apelul către toți românii*“, publicat de presa română a vremii precum și apelul adresat asociațiilor culturale naționale de la Arad și din Bucovina¹⁴⁵, sînt documente grăitoare pentru greutățile pe care trebuiau să le înfrunte românii din monarhie pentru a se putea bucura de lumina științei de carte și, totodată, dovezi elocvente pentru unitatea de luptă pe tărîm cultural-național.¹⁴⁶

Apelurile au găsit ecouri largi la intelectualitatea rurală și urbană, țărănime, negustori și meșteșugari, elevi și studenți, ofițeri și funcționari etc. Donațiile membrilor comitetului P. Duca (300 fl.), I. Hannia (100 fl.), D. Ursu (200 fl.), I. Bologa (100 fl.), Z. Boiu (100 fl.), V. Roman (40 fl.), I. V. Rusu (20 fl.), făcute în ședința din 30 mai, se ridică la suma de 1015 fl.¹⁴⁷ Exemplul lor este pretutindeni urmat prin deschiderea de liste de subscripție, oferte și colecte. În 6 iunie, despărțămîntul IV al Astrei, cu ocazia adunării de la Mercurea, adunase suma de 2432 fl.¹⁴⁸, despărțămîntul Gherlei intervine la episcopia gr-catolică din loc. pentru a da circulară clerului să susțină adunarea fondurilor pentru academie¹⁴⁹ ; orașul Carei trimite comitetului 100 fl.¹⁵⁰ ; comuna Sâncel, de lângă Blaj, trimite prin I. M. Moldovan suma adunată, la fel fac studenții teologi din Arad, ofițeri români din Alba Iulia și Seghedin, studenți de la Graz.¹⁵¹ Exprimîndu-și optimismul pentru soarta acțiunii pornite de Astra, comitetul din Sibiu remarcă cu bucurie faptul că „unele comune și unii domni zezeși au făcut și subscriu oferte considerabile în favoarea fondului de academie“. Hotărăște de aceea să publice aceste contribuții, ori cît de modeste, în „Transilvania“, cum va face de altfel și „Gazeta“ de la Brașov.¹⁵²

143 O. Ghibu, *Universitatea Daciei superioare*, p. 12.

144 ASSA, Coresp. 1, *Protocolul ședinței comitetului*, dos. 109/1871.

145 Ibid., *Arhivele Statului Arad, fond. Desp. „Astra“*.

146 V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală*, p. 134—135.

147 ASSA, Coresp. 2, nr. 116/1871.

148 Ibid., nr. 124/1871, fila 2.

149 Ibid., nr. 186/1871.

150 Ibid., Coresp. 4, nr. 260/1871.

151 Ibid., Coresp. 2, nr. 203/1871, anexa la 214/1871, Coresp. 4, anexa la 314/1871 și nr. 272/1871.

152 Ibid., coresp. 2, nr. 124/1871, fila 2.

Orice prilej — ședințele comitetului sau adunările generale, conferințele, serbările și petrecerile organizate în despărțăminte, sineadele ambelor confesiuni etc. — erau manifestări vii în favoarea întemeierii academiei. Mișcarea „cruceriiștilor“, pornită de elevi și studenți este de asemenea, o dovadă despre aderența de masă la acțiunea coordonată de Astra. Un singur exemplu este ilustrativ: satul Domnin din Sălaj a colectat de la cei 1000 de locuitori cîte un creițar pe an, timp de cinci ani, reușind să trimită astfel la Sibiu 50 florini.¹⁵³ Rezultatele sale concrete nu vor întîrzia să se arate. La un an numai, în ajunul adunării generale din Făgăraș (25 august 1875), fondul Academiei de drepturi era de 3417 fl.¹⁵⁴; în anul următor, ritmul creșterii fondului fiind de asemenea ridicat, se ajunge în 1874 la 12 495 fl., dar în martie 1879, la numai 16141 fl.¹⁵⁵ și la 20254 fl. în iunie 1883.¹⁵⁶

Resursele modeste ale unei populații exploatate de secole nu puteau face față, peste sumele imense ce intrau anual sub forma impozitelor în visteria statului, la cheltuielile cerute de ridicarea și subvenționarea unei instituții de învățămînt superior.

Modalitatea înființării Universității de la Cluj (1872) fusese încă o lovitură dată planurilor Astei, pentru că guvernul nu accepta nici măcar „o universitate partitetică“. Mișcarea protestatară a românilor față de nesocotirea aspirațiilor lor legitime de către guvern și împărat, la care participă și Astra, devine o acțiune cu caracter politic. Inceputul luptei politice ce îmbrățișează acest aspect este marcat de Memorialul de la Blaj (1871)¹⁵⁷ și de conferința națională din 5—6 mai 1872 de la Sibiu. Ea se va dezvolta în anii mișcării memorandiste, revendicarea fiind inserată și în textul cunoscutului document politic.¹⁵⁸

Dar planurile Astei au trebuit pentru moment amîinate. Fondurile adunate, minime de altfel, sînt destinate, după lungi discuții purtate în 1883, înființării Școlii civile de fete de la Sibiu.

Organizarea politică unitară a românilor, în 1881, prin constituirea Partidului Național al Românilor din Transilvania și Ungaria, a dat impuls reluării vechilor proiecte și în problema universității. Bariț este cel care, în 1884, începu să publice vechile documente referitoare la lupta din anii trecuți. De data aceasta, problema universității se punea pentru Astra nu doar ca o revendicare ci ca o afirmare răspicată a unui drept la care poporul român din monarhie aspiră în virtutea celor 40 milioane fl. impozite directe și indirecte plătite anual.¹⁵⁹ Universitatea ridicată din veniturile statului va fi revendicată și la începutul secolului XX, iar în jurul primului război mondial, la tratativele Partidului Național Român cu guvernul Tisza Istvan, fusese prezentat memoriul pentru înființarea universității române alcătuit de secția școlară a Astei.¹⁶⁰ Tot acum, lupta este reluată și amplificată de presa românească, „Gazeta Transilvaniei“, revista „Transilvania“ și „Românul“ de la Arad. Cauza universității române susținută de Astra cu tenacitate decenii în șir se va împlini însă abia după 1918.

153 O. Ghibu, *Universitatea Daciei superioare*, p. 12.

154 ASSA, Coresp. 2, nr. 211 g/1871

155 Ibid., Coresp. 29, nr. 53/1879.

156 Ibid., Coresp. 53, nr. 1883.

157 E. Brote, *Chestiunea română din Transilvania și Ungaria*, București, 1895, Anexe, p. 172.

158 Vezi punctul D din Memorand: Biserisa și școala, cf. St. Pascu *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1868, p. 158.

159 „Transilvania“, 1884, nr. 11—12, p. 87.

160 O. Ghibu, o.c., p. 25; V. Curticăpeanu, o.c., p. 138—139.

Deschiderea Școlii superioare de fete în Sibiu, la 15 septembrie 1886, a fost apreciată de contemporani ca „cel mai frumos op” al activității „Astrei”¹⁶¹, ca „cea mai frumoasă coroană ce Asociațiunea și-a putut pune pe creștetul său, când împlinea tocmai anul al 25-lea de activitate în sinul poporului român”.¹⁶² Ridicarea clădirii din fondurile proprii, subvenționarea anuală, organizarea și conducerea activității școlii mai bine de trei decenii constituie unul din aspectele esențiale ale contribuției Astrei la dezvoltarea învățămîntului românesc din monarhia austro-ungară pînă la Unirea din 1918.

Ideea înființării de școli superioare pentru fete fusese anterior deseori exprimată între românii transilvăneni. Factori multipli impun acum, la sfîrșitul deceniului VIII al veacului trecut, ca realizarea ei să nu mai sufere amîinare. Se observase că inexistența unor astfel de școli proprii avea urmări grave pentru românii din monarhie, pentru că educația primită în școlile civile de stat, înființate în conformitate cu legea învățămîntului din 1868, și în școlile particulare germane și maghiare nu era potrivită cu aspirațiile naționale ale păturilor burgheze românești. În condițiile politici școlare inaugurate mai ales de legea Trefort (art. de lege XVIII din 1879), cînd cultivarea limbii naționale era grav stînjenită în școlile române, s-a întărit convingerea multor reprezentanți ai intelectualității că familiei îi revine rolul primordial pentru educarea națională a tinerei generații. De aici provine interesul sporit pentru pregătirea adecvată a femeii în școli proprii, la înființarea cărora autoritățile manifestau mai puțină suspiciune, iar legile mai puțină rigiditate.

Ideea era în atenția „intelligenței” române chiar în momentul în care Astra era în căutarea de noi mijloace și căi pentru ca activitatea sa cultural-națională să coboare mai adînc în straturile poporului. Începînd cu 1879, conducerii Astrei i se adresează reproșuri pe această temă. Orientarea mai fermă spre masele țărănești se ceruse și la adunarea generală de la Sighișoara din același an. În acest context cuvintele vicepreședintelui Iacob Bologa la adunarea generală din 1883, găsesc o unanimă recunoaștere la cei prezenți: „poporul român, dacă vrea să fie fericit și să ocupe și el un loc onorific între celelalte popoare, trebuie să se cultive cu orice preț în masele sale și încît numai se poate, *deopotrivă în ambele sexe*”.¹⁶³ Iar aceste convingeri erau exprimate cînd chestiunea înființării Academiei de drepturi, cu tot entuziasmul colectiv generat, apărea ca imposibil de realizat. Este adevărat că fondurile destinate a crea o instituție superioară de învățămînt putea fi utilizată pentru înființarea de licee sau gimnazii. Riscul era însă prea mare, cunoscînd atitudinea guvernanților față de astfel de școli ridicate de alte popoare oprite din monarhie.¹⁶⁴

Astfel se ajunge ca propunerea referentului școlar din Sibiu, Anania Trîmbiș, adresată adunării generale din 1879, de a se înființa „un institut pentru creșterea fetițelor române” să fie după doi ani definitiv îmbrățișată de Astra. La aceasta contribuise mult și expoziția organizată în 1881 la Sibiu,

161 S. A(lbini), Școala civilă de fete cu internat a „Asociațiunii” transilvane pentru literatura română și cultura poporului român din Sibiu, Gherla, 1887, p. 3.

162 Dr. V. Bologa, Școala civilă de fete cu internat a „Asociațiunii”. Istoricul înființării și dezvoltării în cei dintîi 25 de ani, în „Transilvania”, 1911, nr. 4, p. 436.

163 Ibid.,

164 M. P. Dan, Maitca-slovenská-octogenară, în „Transilvania”, LXXV, nr. 4—5 din aprilie-mai 1944, p. 361; I. Lupaș, Asociațiunea transilvană și Matica Slovenska, în „Transilvania”, LXXV, nr. 4—5 din 1944, p. 312—313; St. Pasiar, o.c., p. 67—69.

165 „Observatorul”, nr. 18 din 1880, p. 3.

cînd produsele industriei casnice a țărăncilor române, precum și exponatele elevelor Școlii de fete de la „Azilul Elena Doamna” din București, entuziasmasem miile de vizitatori așa cum remarcasem cu multă căldură G. Bariț, în anii 1880 și 1881, în coloanele ziarului „Observatorul”¹⁶⁵ și al „Analelor Asociațiunii”¹⁶⁶.

O primă realizare era înființarea, în 1883, a Școlii primare de fete a „Reuniunii femeilor române” din Sibiu. O discretă destăinuire a președintei reuniunii la festivitatea deschiderii școlii indică sprijinul substanțial acordat în acest scop de Astra și banca „Albina”. Faptul că din 1886, școala primară de fete este adusă în localul construit de Asociație pentru școala superioară indică și mai clar adevățul ei la noua idee. De fapt, ridicarea școlii civile superioare din Sibiu, face parte dintr-un plan mai vast al Astei pentru antrenarea la cultură a femeii române. Indemnul comitetului Astei era de a se înființa școli primare de fete în cît mai multe centre românești transilvănene prin strădaniile locale ale reuniunilor de femei, iar la Sibiu să se deschidă o școală superioară de 8 clase cu internat, chiar o preparandie pentru fete¹⁶⁷, din fondurile Asociațiunii, în care elevele din toate colțurile Transilvaniei să-și continue studiile în limba maternă.¹⁶⁸ Adunarea ținută la Brașov a primit cu însoțire propunerea și a hotărît convertirea fondului Academiei de drepturi pentru ridicarea școlii de fete cu internat, noul comitet central, ales pe 3 ani, avînd aproape aceeași componență, a stăruit cu mult zel pentru aceasta. Pentru completarea fondurilor necesare se apelează din nou la public și se efectuează noi colecte sub conducerea lui Partenie Cosma.¹⁶⁹ Pentru întocmirea proiectului clădirii, mai bine de 2 ani comitetul analizează soluțiile cele mai economice și corespunzătoare, duce tratative cu firmele Fr. Metz și Augusto Mazzuchi din Blaj, consultă diverși specialiști. Abia în primăvara anului 1885 începe construcția noului local de către firma Metz, în schimbul a 60000 fl.¹⁷⁰, pentru ca în vara anului următor, clădirea școlii să fie terminată.

Paralel se purtasera lungi discuții asupra planului de învățămînt. Proiectul elaborat de comisia în care intrau renumitul pedagog I. Popescu, prof. I. V. Rusu, prof. D. P. Narcianu, dr. Il. Pușcariu, David Ursu, este publicat în revista „Transilvania”, dezbătut în presă, în ședințele comitetului și la adunarea generală de la Gherla (1885). Statutul de organizare și programa de studii pentru 4 clase superioare cu unul sau două cursuri complementare sînt definitivare de comitetul sibian în 16 februarie 1886 și aprobate în toamna aceluiași an de ministerul reg. de culte și instrucțiune publică.¹⁷¹ Organizată după modelul școlilor civile din Austria și Ungaria, respectînd cu precauție textul legilor, Școala civilă de fete cu internat a Asociațiunii își deschide porțile printr-o festivitate emoționantă în toamna aceluiași an. Abia mai tîrziu, după alte stăruințe i se va recunoaște, în 1892, „dreptul de publicitate”.¹⁷²

166 „Analele Asociațiunii”, an 1880, p. 126—127.

167 G. Barițiu, *Opiniune motivată a subscrisului relativ la planul de învățămînt pentru școala de fete cu internat a „Asociațiunii...”*, în „Transilvania”, XVII, 1866, p. 76 ; V. Bologa, o.c., p. 429.

168 V. Bologa, o.c., p. 418—419.

169 *Apel către publicul român*, în „Transilvania”, an XVI, nr. 21—22 din 1—15 nov. 1885, p. 169.

170 *Raportul comitetului Asociațiunii despre activitatea sa în anul 1884, prezentat Adunării generale de la Gherla (1885)*, în „Transilvania”, VI, nr. 17—18, din 1—15 septembrie 1885, p. 132—133.

171 V. Bologa, o.c., p. 432.

172 Dreptul școlilor particulare de a elibera absolvenților săi diplome echivalente cu ale școlilor de stat.

Peste cheltuielile pentru ridicarea noii clădiri și dotarea sa cu cele necesare, ce se cifrau la cca. 70000 fl., Astra a contribuit anual cu alte mii de florini pentru salarizarea profesorilor, acordarea de stipendii pentru elevele mai sărace, întreținerea internatului, înghebearea bibliotecii, laboratoarelor etc. Deși taxele achitate de eleve trebuiau să acopere cheltuielile școlii și internatului, subvențiile anuale din bugetul Astrei se vor ridica la sume apreciabile. Astfel, în anul 1900, acestea constau din 7374 coroane, depășind cu mult valoarea cheltuielilor Astrei pentru celelalte aspecte ale activității sale în vederea sprijinirii învățământului românesc.¹⁷³

De subvențiile importante acordate școlii vor beneficia elevele venite din toate teritoriile românești și recrutate atât din mediul intelectualității, negustorilor, meșteșugarilor, funcționarilor cât și al maselor țărănești. În vederea întreținerii lor în internat Astra acorda anual 10-14 stipendii celor mai sînguincioase și sărace pe care doar lipsa de fonduri a obligat-o să le sisteze în anul 1895.¹⁷⁴

Internatul școlii, unde erau găzduite anual între 23 pînă la peste 100 eleve, venite din toate colțurile Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Bucovinei și României avea un important rol pentru formarea intelectuală și educația națională a tinerelor. Deși taxele erau apreciate ca ridicate pentru veniturile modeste ale poporului¹⁷⁵, existența internatului a asigurat posibilități de a se instrui și forma sute de tinere ridicate din mediul țărănesc, care întoarse în satele lor ca învățători au continuat prin eforturi generoase misiunea de culturalizare a maselor. În sprijinul acestei categorii de eleve intervine în 1897 vrednicul director al școlii, Vasile Bologa, cu o petiție la comitetul central al Astrei, de a li se distribui stipendii în număr cît mai mare. La un deceniu de activitate al școlii, în 1897, el motiva că pe această cale „Fetele din clasa de mijloc a poporului”, dedicîndu-se „cele mai multe carierei învățătoresci”,

TABEL PRIVIND CIFRELE DE ȘCOLARIZARE ALE
ȘCOLII CIVILE DE FETE DIN SIBIU*

Anul școlari	Nr. elevilor înscrise (su- ma pe 5 ani)	Cifra medie de școlari- zare pe 1 an	Nr. ab- solv. a IV ^{ei} super.	Nr. ele- velor în internat	Eleve din România
1886/87 1890/91	324	65	54	199	4
1891/92 1895/96	418	84	95	297	21
1896/97 1900/1901	434	87	90	244	41
1901/1902 1905/1906	495	99	123	335	62
1906/1907 1910/11	631	126	164	158	75
T o t a l : 1886 — 1911	2308		526	1543	203

*Tabelul a fost întocmit după statistica publicată de V. Bologa, Op. cit., p. 443.

173 „Transilvania”, 1911, nr. 4, p. 408.

174 ASSA, dos. 109, nr. 83/1897, file 1—2.

175 (S. Albini), Raportul directorului Școlii civile de fete către Comitetul Aso-

au devenit după absolvire și calificare la preparandii „învățătoare în satele noastre, contribuind mult pe calea aceasta la răspîndirea culturai în sînul poporului nostru”.¹⁷⁶

Sporirea neîncetată a cererilor de a intra în școala civilă a Asociațiunii obligă comitetul central să achiziționeze o nouă clădire, să-și sporească contribuția materială pentru funcționarea lor. În 1908, o comisie a corpului profesoral relevă necesitatea de investiții noi pentru construirea a încă 4 săli de învățămînt pentru cca. 40—50 eleve, 4—5 săli pentru corpul profesoral, biblioteca școlii și laboratoare, o sală pentru „dexterități” și una corespunzătoare pentru gimnastică.¹⁷⁷ Cheltuielile se vor mări pentru a satisface condițiile de spațiu, lumină etc. impuse de ordonanța nr. 9900 din 24 august 1908 a ministerului de culte și instrucțiune publică, sub amenințarea închiderii școlii.¹⁷⁸ Deși condițiile erau exagerate în comparație cu posibilitățile Astrei, președintele acesteia, Iosif Șt. Șuluțiu arăta că adaptarea clădirii conform cerințelor ministerului trebuie întreprinsă cu orice preț pentru a nu da prilej autorităților statului să închidă școala.¹⁷⁹

Existența școlii de fete a Asociațiunii de la Sibiu a reprezentat o pildă mobilizatoare și un îndemn pentru populația românească. Înainte Astra ajutase cu bani școlile de fete din Cluj (1875), Cîmpeni (1879), Șimleul Silvaniei (1891). După modelul școlii din Sibiu, prin strădania despărțămintelor Astrei, a reuniunilor de femei sau a comunelor bisericești, în anii următori au luat ființă școli civile de fete de 4 clase la Oravița, Blaj, Beiuș, Sătmăr, Arad etc.

În ciuda multor greutăți, școala civilă a Astrei se va menține pînă la Unirea din 1918 ca un important focar de ridicare a maselor populare românești. În cele trei decenii, prin școala civilă din Sibiu au trecut aproape 2500 eleve, dintre care cca. 250 în cursul complementar, iar în internatul acesteia au fost adăpostite pentru 1600 fete venite din cele mai diverse localități ale teritoriilor românești supuse Austro-Ungariei și multe din România.¹⁸⁰ Studierea intensă a limbii și istoriei române, numărul ridicat al elevelor venite din România la școala civilă din Sibiu sînt și ele semnificative pentru importanța școlii ca factor de cimentare a unității spirituale românești.

C. ACȚIUNI ALE „ASTREI” ÎN AJUTORUL ȘCOLILOR ROMÂNEȘTI

De-a lungul existenței sale, Astra a venit sub diverse forme în ajutorul școlilor populare și secundare românești. Sarcinile sporite cărora trebuia să le facă față populația, irosirea fondurilor bisericești, îngustau posibilitățile sale de susținere a școlilor confesionale locale. Cererile de ajutoare vor curge în număr tot mai mare spre Astra. În fața atacurilor guvernelor burghezo-moșierești din Ungaria, speranțele comunelor se îndreptau spre asociația cultural-națională transilvăneană și nu rareori spre societățile de peste Carpați. Cu timpul Astra își va cristaliza cîteva forme și căi de a veni în sprijinul școlilor confesionale: ajutoare ocazionale în bani, premii pentru învățătorii mai destoinici, subvenții pentru achiziționarea de manuale școlare și rechizite, dis-

ciațiunii, pe semestrul I al anului școlar 1887/1888, în „Transilvania”, XXI, nr. 9—10 din 1—15 mai 1888, p. 85.

176 ASSA, dos. 109, nr. 83/1897, f. 1—2, Petiția lui V. Bologa către Comitetul Asociațiunii, 1 mai 1897.

177 ASSA, pachet 298, nr. 1129/1908.

178 Ibid., nr. 900/1908.

179 Ibid.,

180 V. Curticăpeanu, o.c., p. 130.

tribuirea gratuită de cărți și reviste pentru bibliotecile școlare și societățile de lectură ale elevilor etc.

În primii ani vor fi votate mici sume pentru dotarea muzeelor și bibliotecilor gimnaziilor din Blaj și Brașov; direcțiunile gimnaziilor sînt îndemnate să-și procure obiecte pentru muzee și laboratoare de științe naturale, fizică, chimie, hărți și atlase geografice etc.¹⁸¹ Un număr însemnat de manuale școlare alcătuite de cunoscuți autori de „cărți scolastice“, V. Roman, I. V. Rusu, Ath. Marinescu, I. M. Moldovan, Z. Boiu, I. Popescu ș.a. sînt recenzate la indicația comitetului de oameni ai școlii¹⁸², unele tipărite chiar pe spesele Astrei și recomandate autorităților bisericești și școlare să le introducă în învățămînt.¹⁸³ Pentru ca manualele cele mai bune să ajungă în școlile primare și centrale, Astra va acorda uneori „anticipațiuni“ despărțămintelor pentru a le achiziționa și difuza prin comune și sate. Astfel, în decembrie 1870, despărțămîntul XXI a cumpărat cu bani împrumutați de comitetul din Sibiu 140 abecedari, 20 bucoavne, 55 cărți de citire și alte manuale școlare pe care le-a vîndut copiilor de țărani la același preț.¹⁸⁴ Despărțămintele vor raporta chiar adunării generale de la Făgăraș (1871) rezultatele acțiunii lor în această privință.¹⁸⁵

Lipsa de manuale școlare corespunzătoare a preocupat permanent comitetul din Sibiu, iar după 1900 secția școlară a Asociațiunii. O modalitate des utilizată pentru a suplini cu folos această lacună a constituit-o intervenția Astrei pe lîngă tipografiile și editurile, pe lîngă societățile culturale, personalitățile școlare și chiar Ministerul Instrucțiunii din România. La solicitarea lui G. Bariț, secretar I al Astrei, în 1869 au fost expediate din București la Brașov, în zeci de exemplare, 24 de manuale școlare tipărite în România.¹⁸⁶ Cu altă ocazie, un „membru onorar“ al Astrei, cu domiciliul în București, trimite pe adresa comitetului din Sibiu 300 cărți și manuale, cu rugămintea de a se constitui sau întregi 20 biblioteci școlare în satele transilvănene. Ele au și fost distribuite imediat școlilor de ambele confesiuni din Sibiu, Cluj, Rășinari, Săliște, Bran, Boița, Satul Lung, Monor, Borgoprund, Marpod (lîngă Sibiu), Abrud, Sebeș, Dobrea, Cîmpeni, Venetia (lîngă Făgăraș), Somcuta, Gherla, Sîngeorgiu și Reghin.¹⁸⁷ Altfel, Astra repartiza chiar reviste primite de la sud și est de Carpați societăților de lectură din gimnazii, licee, seminarii teologice și universități¹⁸⁸, iar din reviste „Transilvania“ vor fi expediate pe adresa acestora cîte 30—50 exemplare din fiecare număr în mod gratuit¹⁸⁹, la fel din „Actele Asociațiunii“ și celelalte tipărituri.¹⁹⁰

Acordarea de ajutoare în bani a reprezentat o altă formă prin care Astra a încercat să contribuie la susținerea învățămîntului românesc. Lipsindu-i fon-

181 ASSA, Reg. 56/1862, f. 36.

182 Ex.: „Cartea de lectură românească pentru școlile române primare“ a lui V. Roman este recenzată. La cererea comitetului, de către T. Cipariu și, conform „opiniunii“ sale, „Astra“ o recomandă școlilor satești. ASSA, Reg. 56/1862, f. 6 v; M. Stoia, *Înedit*: T. Cipariu și V. Roman, *Preocupări școlare*, în „*Tribuna Sibiului*“, nr. 148 din 10 august 1868.

183 ASSA, Reg. 56/1861—1865, file 112 v, 133 v; Reg. 57/1867, file 10 și 10 v ș.a.

184 Ibid., Coresp. 2, nr. 118/1871, *Conspectu despre manipularea depositului de cărți scolastice la comitetul despărțăm. XXI.*

185 Ibid., nr. 211/1871, fila 3.

186 Biblioteca Academiei, București, mss. 981, file 69, 73.

187 ASSA, Coresp. 29, nr. 31/1879.

188 Ibid., Coresp. 1, nr. 79 a/1871.

189 Societăților de lectură ale elevilor și studiilor li s-au trimis gratuit, în 1870, 30 exemplare. Liceului din Brad i se trimite gratuit, în 1896, colecția completă a revistei „*Transilvania*“ pe anii 1869—1890; ASSA, Coresp. 1, nr. 11/1871 și Coresp. 102, nr. 235/1896.

190 ASSA, Coresp. 2, nr. 108/1871.

durile va acorda doar ajutoare ocazionale școlare. În afara sumelor modeste pentru dotarea muzeelor gimnaziului român din Brașov și celui din Blaj, din 1863—64, Astra, strîmtorată și ea, nu a distribuit astfel de ajutoare pînă în anul 1874, deși cererile soseau din toate părțile. Dar, încă din primii ani ai dualismului s-a conturat pericolul, generalizat mai tîrziu, ca sărăcia și lipsurile materiale ale școlilor primare și capitale românești să fie pretext pentru autorități de a le închide sau transforma în școli de stat. Apelul disperat al școlii centrale din Lăpuș „către întreg clerul și poporul român și către toate asociațiunile, reuniunile și corporațiunile“, lansat în 29 martie 1871, este ilustrativ. Școala înființată în 1857, beneficiase pînă acum de un ajutor de stat, care împreună cu contribuția comunelor îi asigura funcționarea. Dar statul — spune apelul — i-a sistat acest sprijin, după care, motivînd lipsa de fonduri a comunei amenință cu „metamorfozarea în școală maghiară”.¹⁹¹

Apeluri similare sosind pe adresa Astei și din alte ținuturi, chestiunea începe să preocupe adunările ei generale. Înființarea școlii de stat cu limba de predare maghiară în Lăpuș, dădea încă o lovitură amintitei școli. De aceea, adunarea generală din 1874, socotind că închiderea școlii centrale din Lăpuș „ar fi o daună pentru întreaga românie“ îi sări în ajutor votînd, din bugetul pe 1874—75, 200 fl. pentru a o salva. An de an, pînă în 1883, Astra a expedit pe adresa acestei școli ajutoare de 100 pînă la 200 fl. în valoare totală de 1600 coroane.¹⁹²

Pentru alte zeci de școli confesionale, ce-și îndreptau speranțele de salvare către asociația transilvană, ajutoarele sale vor fi trimise, între 1875—1881, consistoriilor mitropolitane din Blaj și Sibiu, respectiv consistoriului episcopesc gr. catolic din Gherla (între 1876—1880), cu rugămintea expres formulată de adunările generale de a fi distribuite „școlilor celor mai misere“ din diecezele respective.¹⁹³

Inaugurarea politicii școlare a guvernului K. Tisza, prin legea Trefort (1879), îndreptată față de împotriva învățămîntului naționalităților, impusese Astei sacrificii sporite pentru salvarea școlilor românești din Transilvania. În afara școlii centrale din Lăpuș și a celor subvenționate prin intermediul consistoriilor, de sprijinul Asociației vor beneficia, pînă în 1883, și școlile de fete din Cluj și Cîmpeni, cele primare și centrale din Șimleul Silvaniei, Beclean, Somcuta Mare. Începînd cu 1884 s-a încercat includerea în bugetul Astei a unui capitol permanent: „ajutorarea școlilor lipsite”.¹⁹⁴ Nu s-a reușit însă. Adunarea generală din 1885 trebuie să se limiteze a repeta votarea ajutoarelor din anii anteriori școlilor din Șimleu, Somcuta, Beclean, Lăpuș și Cîmpeni¹⁹⁵, fără a avea putința să le acorde în fapt.

Considerate în ansamblu, autoarele Astei în valoare totală de 7820 cor.¹⁹⁶, care au asigurat cîtorva importante școli posibilitatea să învingă, pentru moment, lipsurile ce le amenințau însăși existența, rămîn totuși o modestă contribuție a Asociațiunii transilvane pe plan școlar.

După 1883, concentrarea eforturilor pentru ridicarea școlii de fete din Sibiu, aduce Astra în situația de a nu mai putea acorda ajutoare de acest gen. Abia în ultimul deceniu al secolului, chestiunea salvării învățămîntului popular românesc, grav amenințat din partea statului burghezo-moșieresc, readuce în preocupările Astei cu și mai multă forță problema acordării de ajutoare bănești așa-ziselor „școale periclitate“. „Sistematizarea“ salariilor în-

191 Ibid., Coresp. 3/1871/, foaie volantă.

192 Ibid., Coresp. 29, nr. 157/1879 ; O. Goga, o.c., p. 384.

193 Ibid., nr. 156/1879.

194 Ibid., Coresp. 55/1883. Protocolul ședinței comitetului din 15 august 1883.

195 „Transilvania“, XVI, nr. 19—20 din 1—15 oct. 1885, p. 164.

196 ASSA, Coresp. 55/1883. Protocolul ședinței comitetului, 15 august 1883.

vătărești prin art. de lege XXVI din 1893 crează greutatea sporită școlilor confesionale române din Transilvania. Obligatoritatea asigurării salariului anual de 300 fl. (600 cor.), pentru fiecare învățător, la fel ca în școlile primare de stat¹⁹⁷, împovărau comunele românești, vlăguite de sarcinile fiscale, cu noi contribuții. Nesatisfacerea prevederilor legii era pentru stat motiv de închidere a școlii confesionale sau pretext pentru a-și oferi subvențiile în schimbul transformării în școală primară de stat cu limba de predare maghiară. Lovitura piezișă dată astfel de guvernul S. Wekerle, înăsprită de guvernele viitoare, amenința grav învățământul popular în limba română. Reacția protestatară din sinul populației majoritare se răsfinge asupra Astrei, a cărei activitate va fi orientată, la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu prioritate spre acțiunile de apărare și menținere a caracterului național al învățământului confesional românesc.

Pornind de la efectele legislației școlare mult agravate după 1895, prin politica brutală față de naționalități a guvernului Dezső Bánffy, adunarea generală de la Lugoj din 1896 face un serios pas în direcția salvării „școlilor periclitate”. Profesorul Gavril Pop, inspector al școlilor confesionale din mitropolia gr. catolică, propune ca Asociația să-și îndrepte atenția, ca și societățile cultural-naționale ale celorlalte popoare oprite din monarhie, spre „straturile mai de jos ale poporului român”, să subvenționeze sistematic școlile primare din sate și comune a căror situație o reclamă. Pentru că în aceste grave împrejurări „Asociațiunea... trebuie să ajute pe poporul român mai ales acolo unde-i este amenințată cultura și viața națională”, comisia de trei (Partenia Cosma, Z. Boiu, și O. Tilea), instituită pentru a studia propunerea profesorului blăjan, constata cu regret că problema „ajutorării școalelor amenințate prin dispozițiunile cele mai nouă ale legilor școlare nu se poate rezolvi în sinul Asociațiunei” pentru că „toată averea Asociațiunei n-ar fi de ajuns ca să salveze școalele amenințate într-un an numai”.¹⁹⁸ Opinia comisiei este însușită și de comitetul Astrei în raportul prezentat adunării generale de la Mediaș (1897). Singura soluție pe care o recomanda era aceea ca „despărțăminte în cercul lor de activitate, dacă vor dispune de mijloace, să prevadă în bugetul lor și ajutorarea școalelor noastre populare lipsite”.¹⁹⁹

Adunarea generală, însă, aprecia că oricât de mari ar fi sacrificiile, resemnarea comitetului nu poate fi împărțită. De aceea, e acceptată contra-propunerea lui Augustin Bunea, ca Astra să „ajutoreze școalele confesionale amenințate prin lipsa de venit sau dacă școalele confesionale nu-i convin să întemeieze însuși școala cu caracterul Asociațiunii în părțile unde lipsa de școale se simte”.²⁰⁰

Hotărîrea nu s-a putut aplica din lipsă de mijloace financiare. Viitoarea adunare, ținută în 1898 la Beiuș, fără a renunța la idee, decide a stimula „cel puțin o mișcare morală în favorul școalelor sărace, pînă ce va putea să le dea ajutorul material”.²⁰¹ În acest scop, la 22 septembrie 1898, se adresează forurilor bisericești de ambele confesiuni spre a-i furniza o statistică privind situația și numărul școlilor „periclitate”. Pînă la adunarea de la Deva (1899), datele n-au putut fi strînse. Dar la 1900, secretarul I al comitetului, C. Dia-

197 Cerculariu, în „Biserica și Școala”, an XX, Arad, nr. 11 din 17/29 martie 1896, p. 81—82.

198 ASSA, pachet 303, nr. 350/1897. Raportul din 17 iulie 1897.

199 Ibid., nr. 540/1897.

200 Ibid.,

201 Ibid.,

sideră suficientă, atacarea proprietății feudale și încercarea de transformare conovici, prezența în fața adunării generale un detaliat raport²⁰² asupra chestiunii ce frământa Astra de peste 5 ani.

Raportul întocmit pe baza informațiilor furnizate de consistoriile diecezelor relevă starea dramatică în care fusese adus învățământul popular românesc din Transilvania în pragul secolului XX. Pe fundalul sărăciei generale ce caracteriza majoritatea comunelor, starea școlilor primare este prezentată în culori sumbre. Consistoriul aridiecezei ortodoxe din Sibiu înștiința comitetul că „numărul acestor școale cari fără ajutor desinteresat se află în pericol iminent de a-și pierde caracterul confesional este atât de mare, încât suma trebuincioasă pentru a le asigura existența s-ar urca la mai multe mii florini la an”.²⁰³ Consistoriul arhidiecezan de la Blaj enumera, în cele 25 prtopopiate, 115 comune românești sau mixte cu școli „periclitare”.²⁰⁴ O stare deosebit de critică se anunță în Banat și Crișana. Episcopia Lugojului solicita „deocamdată” ajutor pentru 8 comune²⁰⁵; cea de la Caransebeș solicita ajutor în valoare de 3000—6000 fl., dar se teme „că sumele necesare vor crește în viitor” ca urmare a înrăutățirii stării materiale a comunelor și a atacurilor venite din partea autorităților politice de stat „cari nu vor înceta de a ne face greutăți”.²⁰⁶ Pretenția legilor școlare de a ridica salariul învățătorilor la minimum 300 fl., plus „quinquenalile” face ca în episcopia Aradului „din 430 școale cel puțin 100 sînt avizate” la ajutor, a cărui valoare anuală s-ar cifra la cca. 10000 fl.²⁰⁷; cele două conduceri confesionale orădene recomandau pentru sprijin urgent 41 școli primare române.²⁰⁸ *Aceasta înseamnă că nu mai puțin de 439 comune și sate românești din Transilvania erau în 1900 amenințate să li se închidă școlile sau să fie transformate în școli de stat cu limba de predare maghiară. Este adevărat că — așa cum se arăta în adresa episcopiei gr.-catolice din Oradea — „în unele din aceste stațiuni (localități n.n.), poporul, din zelul de a-și conserva școala, au întregit, ce e drept, salariul învățătoresc la 300 fl. anual, dar din cauza mizeriei prea mari nu e în stare a răspunde acestei sarcine”.*²⁰⁹

Dar din veniturile Astrei pe 1900 nu se putea acorda ajutor decît cel mult pentru cca. 20 școli. Or, cheltuielile minime impuse pentru a le veni în apărare la toate cele 439 școli se ridicau la 43900 fl. anual, în timp ce venitul anual total realizat de Astra pe 1900 nu era decît 14496 coroane.²¹⁰ De aceea singura soluție era ca Asociația să continue antrenarea tuturor factorilor, autoritățile bisericești, despărțămintele și cercurile, comunele și satele în „mișcarea morală” pornită anterior pentru noi sacrificii în vederea salvării școlilor populare, socotite „adevărată pepinieră a culturii naționale”.

Efectul va fi în mare măsură cel scontat. Majoritatea despărțămintelor și cercurilor Asociației creează fonduri școlare, comunele fac donații „excepționale”, noi fundații și fonduri sînt create de către persoane particulare. Despărțămintele Astrei devin punct principal de sprijin pentru școlile popo-

202 (C. Daicoviciu), **Raport în problema ajutorării școlilor populare de către Asociațiune** (concept), ASSA, pachet 303, nr. 218/1900, coale 1—3.

203 ASSA, pachet 303, nr. 11/1899.

204 Ibid., nr. 516/1899.

205 ASSA, pachet 303, nr. 596/1899.

206 Ibid., nr. 772/1899.

207 Ibid., nr. 1038/1899.

208 Ibid., nr. 722/1899 și nr. 100/1899.

209 „Biserica și școala”, XX, Arad, nr. 11 din 17/29 martie 1896, p. 81—82. În principiu, mărirea salariului a fost acceptată pe comunele române din Transilvania, vezi **Regulamentul pentru organizarea învățământului în mitropolia gr.-ortodoxă**, votat de sinodul din 1895.

210 ASSA, pachet 303, nr. 218/1900, p. 4.

rale. Astfel, numai în anul 1900 despărțămintele Șimleu²¹¹, Orăștie, Zărnești, Turda²¹², Sătmăr, Timișoara²¹³, din fondurile școlare proprii recent create, acordă premii pentru învățători, întregesc salariul acestora până la 300 fl. în mai multe comune, ajută școli sătești pentru întreținerea și efectuarea de reparații la clădiri, chiar pentru ridicarea de noi școli. Acțiuni de acest fel, au loc în marea majoritate a despărțămintelor. Ele se vor înmulți în primul deceniu al secolului XX pentru a atenua consecințele destructive ale noilor legi școlare. Prin intermediul despărțămintelor și cercurilor sale, Astra a devenit centrul rezistenței populației române din Transilvania față de politica școlară reacționară a guvernelor burgheziei și moșierimii maghiare, aspect important al luptei națiunii române împotriva dualismului austro-ungar.

Înăsprirea oprimării naționale s-a concretizat pe plan școlar în legile XXVII dn 1907 („Legea Apponyi”) ²¹⁴, XLVI din 1908 și XVI din 1913 („legea Zichy”). Sub efectele lor destructive, îndeosebi a „Legii Apponyi”, sute de școli populare își vor închide porțile. Din cele cca. 3000 școli românești existente în 1907 nu vor mai ființa în 1911, decât 2439²¹⁵ și 2170 în 1914.²¹⁶ Rezistența Astrei pe calea ajutorării școlilor „periclitate”, cu tot caracterul său de amplă mișcare de masă în favoarea învățământului confesional românesc, nu mai era suficientă. Trebuiau găsite noi forme și mijloace de a rezista opresiunii cu mai multă eficacitate. Înființarea secției școlare și activitatea sa din primul deceniu al secolului XX au avut tocmai această menire.

D. SECȚIA ȘCOLARĂ A „ASTREI” (1900—1914)

Secția școlară s-a constituit, concomitent cu cea economică, în 18 octombrie 1900, în urma hotărârii adunării generale de la Mehadia, din vara aceleiași an, de a reorganiza vechile secții științifice ale Astrei. Înființarea sa este rezultatul amplificării considerabile a activității școlare a Asociațiunii și marchează începutul unei etape deosebit de rodnice în inițiative și împliniri pe tărîmul efortului de ridicare la cultură a maselor populare românești din monarhia austro-ungară. În condițiile crizei dualismului, cînd clasele dominante din Ungaria își întetiseră loviturile împotriva naționalităților²¹⁷, secțiunea școlară era pentru Astra, potrivit afirmației lui C. Diaconovici, secretar-prim al comitetului sibian, „un organ de specialitate creat anume cu menirea de a conlucra la înaintarea învățământului nostru național”.²¹⁸ Prin mijlocirea acesteia, timp de un deceniu și jumătate, Astra va coordona rezistența colectivă a populației românești împotriva politicii școlare retrograde a autorităților dualiste, afirmîndu-se ca un organism central, supraconfesional, în mîna căruia treptat se concentrează în fapt vechile atribuții școlare ale autorităților clericale de la Sibiu și Blaj.

211 „Transilvania” XXXII, nr. 5 din mai 1900, p. 127

212 Ibid., nr. 10, p. 8

213 Ibid., p. 62

214 Noua lege școlară. Articolul de lege XXVII din 1907 referitor la raporturile de drept ale școalelor nesuținute de stat și la competențele învățătorilor aplicați la aceste. Traduse de L. Triteanu, referent școlar/, Sibiu, 1907; **Instrucțiune pentru executarea art. de lege XXVII din 1907 . . .**, Sibiu, 1907

215 O. Ghibu, Școala românească din Ungaria în anul 1911, în „Luceafărul”, an XI, 1912, nr. 6, p. 112.

216 V. Chereșteșiu, ș.a., **Din istoria Transilvaniei**, vol. II, ed. II, București, 1963, p. 469.

217 I. Cicală, **Aspecte ale luptei naționale a românilor din Transilvania (1900—1914)**, în AIIC, X, 1967, p. 233; St. Pascu, **Marea Adunare Națională de la Alba Iulia**, p. 225—226.

218 ASSA, pachet 302, nr. 761/1901

Primii pași ai secției școlare au fost destul de timizi, cu toate strădaniile lui C. Diaconovici, cărturarul cu cele mai mari merite în înființarea și, apoi, orientarea activității noilor secții. Cei 5 membri din componența sa, profesori secundari și învățători din diverse centre școlare transilvănene se întâlneau doar odată sau de două ori pe an. Abia după înlăturarea lui Vasile Hossu, numit inițial președinte, de către comitetul central, secția, formată din Patriciu Drăgălina, Ioan F. Negruțiu, Iuliu Olariu, Grigore Pletosu și referentul ei Ioan Stroia, și-a pornit activitatea în iulie 1901.

A urmat o perioadă de 2—3 ani de fructuoase căutări și inițiative, la sfârșitul căreia Astra reușise să cunoască starea reală a învățământului și să precizeze formele și mijloacele pentru a-i veni în ajutor.

Chestiunea cea mai arzătoare s-a dovedit aceea a învățământului sătesc. Statistica incompletă a școlilor „periclitată”, prezentată adunării generale din 1900, este dată spre studiu noii secții. Ne avînd la dispoziție din bugetul general din 1901 decît 2000 coroane, pentru astfel de ajutoare, secția școlară ajunge la concluzia că asociația este nevoită să părăsească această formă de sprijinire a înaintării culturale a poporului.²¹⁹ Ceea ce nu presupune abandonarea lor, dimpotrivă, o activitate sporită în alte forme. De aceea, s-a preconizat pentru viitor, pe de-o parte, efectuarea unei „statistici complete” a școlilor, pe de altă parte secția, studiază „modul cum bibliotecile populare ale Asociațiunii s-ar putea... să devină un mijloc puternic de înaintare pentru întreg poporul nostru.”²²⁰ Multă insistență depun membrii secției, între 1902—1904, pentru înființarea unei preparandii de fete din fondurile centrale ale Asociației culturale transilvane sau împreună cu reuniunea de femei din Sibiu în a cărei adunări nu odată s-a pus această chestiune.²²¹ Proiectul discutat insistent în cercurile intelectualității, revendicat chiar în presă²²², a trebuit abandonat în 1904 din aceeași cronică lipsă de fonduri.²²³

Paralel, în cadrul secției au fost recenzate manuale școlare și broșurile colecției „Ionel” a lui Gr. Borgovan. Acțiunea de strîngere a datelor pentru statistica școlară înaintează îndeosebi prin strădania lui Ioan F. Negruțiu. În ședința din 14 iulie 1903 a secției, acesta prezintă importanta statistică „referitoare la starea culturală a comitetelor locuite de români”²²⁴, publicată și în revista „Transilvania”. Deși întocmită pe baza datelor oficiale din 1900, statistica amintită, ce releva starea culturală a populației românești, reprezintă un act de demascare a regimului dualist. Noi date de acest fel vor fi publicate sub auspiciile secției școlare de același autor și în 1904.²²⁵ Constientă de importanța lor, secția a hotărît în 1904 ca statistici similare să fie întocmite din 5 în 5 ani pe baza datelor furnizate de senatele școlare confesionale.²²⁶ Ele au reprezentat prețioase puncte de sprijin în lupta politică a Partidului Național Român.²²⁷

În acești ani se conturează tot mai clar pentru secția școlară noua direcție pe care să-și îndrepte eforturile. Scolile primare, fiind tot mai greu de apărut, membrii secției ajung la convingerea că forma principală pentru pro-

219 Raportul comisiei școlare a Asociațiunii către plenara secțiunilor, iulie 1902 ASSA, pachet 303, nr. 569/1902, fila 2

220 Ibid., fila 3v

221 Ibid., nr. 569/1902, fila 4

222 „Telegraful Român”, 1904, nr. 21—22, p. 3

223 ASSA, pachet 303, nr. 808/1904, fila 4v

224 I.F. Negruțiu/. Datele statistice referitoare la starea culturală a comitatelor locuite de români, ASSA, pachet 303, nr. 663/1904

225 Ibid., nr. 460/1904

226 Ibid., nr. 829/1904

227 V. Păcală. Învățământul normal din Transilvania, în „Transilvania”. Banatul, Crișana, Maramureșul, 1818—1928, vol. II, București, 1929, p. 1035 și urm.

tejarea culturii naționale a poporului în fața tendințelor de deznaționalizare promovate de guvernele burghezo-moșierești, trebuie să fie, nu școala confesională, a cărei autonomie este încălcată, ci înafara ei, prin educarea tineretului sub egida Astei.

Prima soluție propusă de secția școlară încă în 1904, dar neacceptată inițial de plenara celor 5 secțiuni ale asociației, a fost reorganizarea „școalelor de repetiție și adulți” pentru tinerii absolvenți ai școlii primare, în vîrstă de 12—15 ani. Reorganizarea trebuia să facă față „situațiunii îngrijorătoare ce se prepară din partea guvernului țării școalelor noastre primare și prin aceasta culturii noastre naționale.”²²⁸ Peste un an, în 1905 propunerea este reluată de Gr. Pletosu, membru al secției, în sensul tipăririi de broșuri și cărți pentru „tinerimea adultă” din poporul agricultor în cadrele colecției „bibliotecii populare” Astra.²²⁹ Acestea să fie adecvate întru totul „trebuițelor din viața poporului nostru și a țăranului român”, iar „sub raportul creșterii naționale fiind țintă formarea și consolidarea conștiinței naționale”.²³⁰ „Și acum, cînd școala primară... se pare că nu va mai putea servi scopurilor de creștere în spiritul și după trebuințele noastre naționale românești”²³¹ — scria Gr. Pletosu — soluția trebuia primită întîi de Astra, îmbrățișată apoi de autoritățile bisericești și sprijinită material de către băncile române. Despărțămintele și agenturile, învățătorii și preoții din sate și comune, să transpună în practică ideea înființînd „reuniuni ale tinerimii adulte, sezători lucrătoare în timpul iernei, șezători de lectură, seri de declamațiuni, de producțiuni teatrale etc.”²³² Secția școlară a întocmit în 1904 un „repertoriu bibliografic” pentru „biblioteca tinerimii” conform căruia din cele 67 titluri multe erau creații artistice și științifice de peste Carpați: volume de poezii din Eminescu, Gr. Alexandrescu, Bolintineanu, proză din C. Negruzzi, Istoria Românilor sub Mihai Voievod Viteazul de N. Bălcescu etc.²³³

Lărgind programul de educare a tinerimii, secția școlară precizează în anii următori formele principale ce vor fi organizate de către Astra la sate; 1. cursuri de perfecționare pentru tinerii peste 15 ani, în perioada iernii (1 XII — 21 III), de 2—3 ori pe săptămîna; reuniuni de lectură și cîntări; șezători literare și lucrative; teatre și coruri satești.²³⁴ În colecția „biblioteca tinerimei” au și apărut 9 titluri pînă în 1912. Tirajul a fost mărit de la 3000 la 10000 exemplare, iar prețul scăzut la 4 fileri. Ca urmare numai în perioada iulie 1911 — iulie 1912 au fost vîndute 11961 și donate 7365 exemplare la școli, reuniuni învățătoarești, biblioteci satești.²³⁵ Bibliotecile populare ale Astei sînt date tot în grija secției școlare, care le va organiza în „biblioteci stabile” și îmbogății, în special cu manuale, broșuri și cărți pentru tineret.²³⁶

Intre preocupările de seamă ale secției școlare în anii 1905—1907 a fost chestiunea deschiderii unui internat de băieți la Sibiu. Se încerca prin aceasta

228 ASSA, pachet. 303, nr. 808/1904, file 2—3.

229 Gr. Pletosu, *Cartea tinerimei adulte din poporul agricultor*, mss., ASSA, pachet 303, nr. 826/1905, p. 1—16

230 Ibid., p. 3 și 6

231 Ibid., p. 2

232 Ibid., p. 16

233 Ibid., nr. 829/1904, fila 3v

234 Ibid., nr. 761/1906

235 *Raportul secțiunii școlare prezentat în plenara secțiunilor Asociației, din 14 iulie 1912*, ASSA, pachet 303, nr. 1197/1912 fila 23

236 *Consemnarea bibliotecilor populare din despărțămintele Asociațiunii...* cuprinde Ø statistica lor, cu numărul de cărți pentru 28 despărțăminte, ASSA, pachet 303, nr. 267/1904, fila 1; I. Mușlea, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania (pînă la Unire)*, Cluj, 1932, p. 35 și urm.

crearea unui nou lăcaș pentru sprijinirea materială a tineretului din școlile secundare și superioare sibiene și totodată, după exemplul altor două internate românești din Beiuș și Sighet, un adăpost pentru cultivarea limbii române izgonite, în mare măsură, din școlile confesionale. Se reluau vechi proiecte ce frământase și asociația națională arădană²³⁷ și cea maramureșană. Suportul material în realizarea proiectului l-a creat banca „Albina“, prin donația sa de 40000 coroane efectuată în 1897, cu prilejul aniversării unui sfert de veac de existență.²³⁸ Secția școlară propunea comitetului central să se apeleze pentru noi ajutoare la băncile românești pentru deschiderea internatului cel târziu până la începutul anului școlar 1906—1907. Preconizînd să slujească cultivării păturilor de jos ale populației, proiectul schițat de secția școlară cerea organizarea internatului „conform“ stării materiale a majorității părinților“ cu o „taxă maximală“ de 24—30 coroane pe lună pentru solvenți, cu întreținerea gratuită sau taxa de jumătate pentru elevii merituosi și săraci.²³⁹ Intregirea sumei i-a fost Astrei peste puteri, de aceea după trei ani de încercări repetate, în 1907, proiectul a trebuit abandonat.

Continuînd vechi preocupări ale Astrei pentru ridicarea maselor țărănești prin promovarea învățămîntului agricol și a școlilor pe pomărit, secția școlară împreună cu cea economică dezbate, după 1904, modalitatea înființării unei școli agricole, deschiderea prin sate a „școlilor economice de repetiție“ pentru tinerii între 15—20 ani, calificarea învățătorilor români în institutele teologico-pedagogice, sau prin cursuri speciale organizate de asociație, pentru predarea cunoștințelor teoretice și formarea deprinderilor de lucrare rațională a pămîntului, cultivarea plantelor industriale, ameliorarea raselor de animale, obținerea de soiuri superioare de pomi etc. În acest sens, în afara conferințelor economice, despărțămintele continuă să stimuleze prin premii și ajutoare învățătorii merituosi, iar secția școlară se adresează, în 1906, celor două consistorii bisericești pentru a da orientare practică învățămîntului confesional românesc²⁴⁰, singura modalitate ce-l putea transforma într-un punct de sprijin pentru ameliorarea stării economice a țărănimii și pentru emanciparea ei social politică și cultural-națională.

Spre sfîrșitul primului deceniu al secolului XX pe măsură ce ierarhiile bisericești se dovedeau neputincioase să conducă treburile școlare românești în condițiile politice tot mai vitrege, Astra, prin intermediul secției sale școlare, se afirmă și mai pregnant ca for suprem al învățămîntului românesc din monarhia austro-ungară. Secția era singura ce cunoștea, pe baza statisticilor proprii, adevărata stare a școlilor ambelor confesiuni. Ea era singura instituție culturală capabilă să dea o bază unitară învățămîntului nostru din monarhie, să concentreze efortul corpului didactic indiferent de confesiune pentru apărarea școlii împotriva tendințelor oficiale și să răspundă mai adecvat năzuințelor de progres prin școală, stînjinite parțial de caracterul ei confesional.

Preluarea *efectivă*, deși neoficială, a acestor atribuții de către Astra rezultă cel mai direct din două acțiuni desfășurate între 1910—1914 sub patronajul său: 1. unificarea procesului de învățămînt (prin unificarea terminologiei și elaborarea de manuale școlare unice); 2. concentrarea tuturor cadrelor didactice din școlile confesionale și fundaționale românești într-un singur organism național central pentru întreaga Transilvanie.

237 Arhivele Statului Arad, fond Desp. „Astra“, dos 23/1863, file 1—2v; dos. 82/1869, file 20—20v

238 ASSA, pachet 303, nr. 845/1905

239 Ibid., nr. 844/1905, fila 3; nr. 761/1906

240 „Transilvania“. 1911, nr. 4, p. 362—363

Prima acțiune este pornită în 1909 prin înființarea *selecțiunii materialelor școlare* pe lângă *Biblioteca centrală* din Sibiu. Toate manualele elaborate pentru uzul învățământului de ambele confesiuni vor trebui trimise pe adresa acesteia pentru a fi recenzate în presă de membrii secției școlare.²⁴¹ În anii următori, când alte anchete relevau lipsuri îngrijorătoare în acest domeniu, secția inițiază proiectul unui „fond pentru tipărirea manualelor” pe lângă Astra.²⁴² La primul congres al profesorilor secundari, din iunie 1913 chestiunea manualelor școlare a fost dezbătută sub toate aspectele, iar hotărârile luate au fost acceptate de toate școlile secundare românești.²⁴³ Ori pînă acum acestea intrau în competența consistoriilor mitropolitane reprezentînd pîrghia de îndrumare de către cler a conținutului procesului de învățămînt.

Problema unificării și reorganizării învățămîntului românesc, pentru a întări capacitatea de rezistență față de împrejurările tot mai vitrege din Ungaria dualistă, convinsese conducerea Astrei că putea fi încununat de succes doar prin concentrarea sub scutul său a întregului corp didactic, fărîmițat pînă aici în zeci de reuniuni confesionale și cu slabe legături de la o școală la alta.

O veche tradiție demonstra activitatea neostenită a oamenilor școlii pe făgașul culturii naționale, desfășurate în cadrele Astrei. Neajunsurile asocierii corpului didactic din școlile române confesionale, și lipsa unei organizări la scară întregii țări au fost deseori relevate încă la sfîrșitul secolului trecut. Dar începutul secolului XX marchează apariția inițiativelor pentru depășirea dezbinării confesionale pe acest teren. În 1907 apare la Gherla chiar o revistă social-pedagogică sub redacția lui Anton Domide, care formulează între țelurile ei programatice lupta pentru a încheia „din învățătorimea noastră de ambele confesiuni un trup și un suflet”.²⁴⁴ Mai ales trezirea învățătorimii la lupta pentru ameliorarea situației sale materiale²⁴⁵ și chiar pentru dobîndirea drepturilor politice²⁴⁶, observată încă la sfîrșitul secolului trecut, presupunea înlăturarea dezbinării confesionale. „Gazeta învățătorilor” apărută la Șimleu, în 1912—1914, ca „organ didactic-politic al învățătorilor români” din monarhie, afirmîndu-și independența față de senatele școlare ale diecezelor, militează deschis pentru organizarea învățătorilor într-un corp unitar, iar ca formă de luptă, în locul petițiilor către autoritățile politice și clericale, preconiza organizarea de congrese învățătorești.²⁴⁷ Solidarizarea profesională a învățătorimii române din Transilvania, încercată de redacția gazetei din Șimleu, este împiedecată de autoritățile școlare centrale din Budapesta, care interzic ținerea congresului la Cluj în vara anului 1913.

Strădanile învățătorimii se vor conjuga cu cele ale corpului didactic secundar, iar realizarea aspirațiilor sale materiale și culturale se dovedea posibilă doar sub scutul Astrei. Ideea este avansată în 1919 de către ziarul „Tribuna” din Arad.²⁴⁸ Printr-un articol îndrăzneț, „Tribuna” critica incapacitatea consistoriilor ortodox și greco-catolic de a coordona activitatea învățămîntului românesc și lansează apelul constituirii în cadrul Astrei a mult visatei „reuniuni a profesorilor secundari”. Soluția propusă era simplă: toți

241 *Apel către autorii de cărți didactice, ASSA*, pachet 303, nr. 338/1910

242 O. Ghibu, *Chestiunea manualelor în școalele noastre secundare*, (extras din *Transilvania*) „Sibiu, 1913, p. 42

243 ASSA, pachet 303, nr. 1717/1913, p. 3

244 „*Pedagogia română*”, an I, Gherla, 1907, nr. 1, p. 2, apud V. Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania. 1860—1918*, București, 1966, p. 238—239.

245 V. Popeangă, o.c., p. 246

246 Ibid.

247 Ibid.

248 „*Tribuna*”, XVI, Arad, nr. 23 din 12 februarie 1910, p. 1—2

profesorii din licee, gimnazii, seminarii, școli reale, normale s-au comerciale, să fie declarați „membri ordinari sau corespondenți” ai secției școlare Astra.²⁴⁹ „Telegraful român” afirmând necesitatea congresului profesorilor români, menit „să cheme toate elementele risipite sub același steag al științei, al artei, al culturii și vieții românești”²⁵⁰, exprima serioase rezerve asupra posibilității de a duce la bun sfârșit constituirea lor într-un organism național „în constelațiile politice de astăzi” din Ungaria dualistă.²⁵¹

Ideea dezbătută tot mai insistent în presă este introdusă în sînul Astei prin propunerile secției sale școlare. Ca urmare, adunarea generală jubiliară de la Blaj, din 1911, hotărî modificarea statutelor secțiilor științifice — literare în sensul fixării unui număr nelimitat de membrii corespondenți ai acestora.²⁵² La apelul secției școlare, adresat în 2 decembrie 1911 celor 20 direcțiuni școlare românești, sosesc treptat adeziuni entuziaste de la majoritatea absolută a corpului didactic²⁵³, cu excepția seminariilor teologice din Sibiu și Blaj și a școlilor normale gr.-catolice din Gherla și Oradea.²⁵⁴ Pînă la plenara secțiunilor din 14 iulie 1912 — cum anunța raportul secției școlare — deja 111 profesori secundari din Brașov, Sibiu, Năsăud, Blaj, Gherla, Brad, Beiuș, Arad, Caransebeș au cerut să fie declarați membrii corespondenți ai secției școlare. Cu această ocazie se constată însă că unirea „forțelor didactice” este doar pe jumătate realizată, atîta timp cît învățătorimea nu era adusă sub același scut. De aceea în 1913 s-a acceptat propunerea secției școlare ca Astra să preia și conducerea reuniunilor învățătoresci confesionale, să se declare membru fondator al acestora, iar la adunările lor anuale să-și trimită cîte un delegat.²⁵⁵ Printr-o adresă, semnată de Andrei Bîrseanu, președintele Astei și secretarul său Oct. Tăslăuanu, toate reuniunile învățătoresci sînt invitate a se considera ca membri corespondenți ai secției școlare și a delega în acest scop doi reprezentanți din partea fiecăreia.²⁵⁶

Fiind terminate aceste pregătiri, convocarea tuturor membrilor secției școlare a Astei la prima sa ședință însemna în fapt *convocarea celui dintîi congres al corpului didactic din școlile românești* de toate gradele din monarhia austro-ungară. Conștienți de importanța evenimentului, membrii secției școlare în frunte cu I. F. Negruțiu preferă să amîne ținerea acestui prim congres pentru vara anului 1913, deși inițial fusese convocat pentru 30 octombrie 1912.²⁵⁷ Strădaniile de aproape un an ale secției școlare vizau ca acest congres, pe de o parte, să fie expresia unificării organizatorice sub faldurile Astei a corpului didactic, iar pe de altă parte, să marcheze oficial trecerea „la o organizare cu totul nouă, pe baze naționale a întregii vieți școlare românești din Transilvania și Ungaria (subl. n.)”²⁵⁸, în locul celei confesionale. Faptul îl demonstrează, înainte de toate, programul detaliat schițat încă din 1912 pentru această ocazie. Practic, prin congresul organizat sub auspiciile sale, Astra și nu senatele școlare ale mitropoliilor din Blaj și Sibiu, urma să dez-

249 **Profesorii noștri secundari și „Asociațiunea”,** în „Tribuna”, Arad, nr. 23 din 12 februarie 1910, p. 2.

250 **N.P., Un congres al profesorilor români,** în „Telegraful român” an LVIII, nr. 7 din 3 februarie 1810, p. 27.

251 **P. Șpan, Organizarea profesorilor secundari,** în „Telegraful român” LVIII, nr. 20 din 8 martie 1910, p.l.

252 **O. Ghibu, Gestiunea manualelor școlare,** p. 3

253 Vezi adresele anexate la ASSA, pachet 303, nr. 1197/1912

254 Ibid., p. 3 și nr. 145/1912

255 Ibid., nr. 1197/1912, p. 32

256 Ibid., nr. 1411/1912

257 Ibid., nr. 1717/1912, p. 2

258 **Raportul secției școlare** (pe 1914—1920), Sibiu, 1 august 1920, mss., ASSA, pachet 303, neinventariat, p.l.

bată și să decidă în viitor asupra problemelor fundamentale ale învățămîntului nostru din monarhie: planul de învățămînt, literatura didactică, educația „morală” și fizică a elevilor, unificarea terminologiei, chestiuni didactice și metodice, problema internatelor, starea economică și organizarea „socială” a cadrelor didactice etc.²⁵⁹

Congresul celor 108 participanți veniți din toate unghiurile Transilvaniei a avut loc la Blaj în 30 iunie 1913, în prezența președintelui Astrei, Andrei Bîrseanu și al vechilor membri ai secției școlare.²⁶⁰ El a reprezentat o încununare a strădaniilor celor mai luminați slujitori ai școlilor românești din Transilvania de a-și uni eforturile în lupta pentru apărarea și afirmarea prin învățămînt a drepturilor naționale ale populației române subjugate monarhiei austro-ungare. Semnificația sa cultural-națională nu a scăpat atenției presei străine, în timp ce presa românească din Transilvania informa despre el, remarcînd cu entuziasm pasul important realizat.²⁶¹ Congresul este totodată și un important moment al luptei politico-naționale împotriva regimului dualist, fapt relevant și de ziarul „Pesti Hirlap”, pentru care era neîndoielnic că acesta s-a desfășurat sub impulsul manifestațiilor jubiliare ale Astrei din 1911, de la Blaj.²⁶²

Congresul a hotărît ca toate reuniunile învățătoresți, precum și învățători neorganizați pînă aici, să fie declarați, alături de profesorii școlilor secundare și seminariilor teologico-pedagogice, ca membri corespondenți ai secției școlare Astra. Unificarea organizatorică lua astfel locul dezbinării confesionale și diversității formelor de asociere profesională. Din multiplele probleme școlare ce stăteau în fața Astrei, Congresul va dezbate doar una, și anume chestiunea manualelor școlare ca modalitate de apărare a funcției naționale a învățămîntului. Celelalte chestiuni, în ordinea urgenței, vor fi discutate treptat. Astfel, peste un an, la 30 iunie 1914, ședința secției școlare a Asociațiunii, ținută la Sibiu, în realitate *al II-lea congres al corpului didactic*, se ocupă de alte patru mari probleme ce vizau de fapt o reformare generală a învățămîntului românesc din monarhie: „1. chestiunea unificării planului de învățămînt în școlile noastre de aceeași categorie; 2. unificarea terminologiei școlare; 3. reforma învățămîntului secundar; 4. legătura dintre membrii corpului didactic primar și secundar”.²⁶³ Cunoșcînd năzuința Astrei de a rezolva astfel de probleme, informația de mai târziu, că „Secția școlară avea menirea nu numai să înlocuiască într-o anumită formă organizațiile profesionale, ale învățătorilor și profesorilor, ci să devină *un fel de minister de instrucție publică românească* în aceste părți”²⁶⁴, nu ni se pare de loc exagerată.

Preluarea treptată a conducerii treburilor școlare românești de către Astra poartă girul adunărilor sale generale. Astfel, adunarea generală ținută la Năsăud, între 28—29 august 1914, aprobă noul regulament al secțiunilor sale. În conformitate cu § 16 din acest regulament atribuțiile secției școlare sînt definite în acest sens.²⁶⁵

În condițiile excepționale ale războiului prim-mondial, noul program al Astrei nu mai putea fi aplicat. Dezagregarea monarhiei dualiste și unirea

259 *Cîrculara secției școlare (către 20 școli secundare românești) din ianuarie 1912*, ASSA, pachet 303, nr. 347/1912, fila 1

260 Ibid., nr. 1717/1913

261 „Unirea — foaie bisericească politică”, an XXIII, Blaj, nr. 66 din 3 iulie 1913, p.1.

262 „Pesti hirlap”, 1913 din 15 iulie, p. 34, ASSA, pachet 303. nr. 1717/1913

263 „Transilvania”, 1914, p. 425—439

264 *Raportul secției școlare, Sibiu 1 august 1920*, mss., ASSA, pachet 303, p.1.

265 *Regulamentul general al secțiunilor științifice literare ale Asociațiunii*, mss, ASSA, pachet 310/1914, p. 6—7

Transilvaniei cu România schimbau radical împrejurările pentru dezvoltarea învățământului românesc din aceste părți, încât aplicarea lui nici nu mai era necesară. Dar el rămîne semnificativ pentru rolul mereu crescînd al asociației culturale transilvănene în dezvoltarea învățământului nostru pînă la 1918.

CONCLUZII

Faptele de mai sus ne îndreptătesc să conchidem că în a doua jumătate a veacului trecut și în primele decenii ale secolului XX, învățământul românesc din Transilvania a avut în „Asociația transilvană pentru literatura și cultura poporului român” un important punct de sprijin. Rostul ei pe plan școlar s-a concretizat în ultimă instanță în coordonarea efortului colectiv al maselor populare românești de ridicare și subvenționare a unui învățământ propriu, potrivit cu interesele sale vitale, pe care autoritățile imperiului habsburgic, apoi austro-ungar l-au refuzat sistematic.

Chestiunile școlii au reprezentat o preocupare centrală a Astreii și a celorlalte două societăți cultural-naționale de la Arad și din Maramureș. Pe acest plan, ele și-au adaptat activitatea în conformitate cu împrejurările politice din imperiu și cu posibilitățile materiale și au acționat în temeiul devisei cultură națională cu puteri unite”, lansată de generația revoluționară de la 1848.

Distribuirea de stipendii și ajutoare, sprijinirea școlilor, înființarea și subvenționarea propriilor instituții școlare ca Preparandia din Sighet și Școala civilă de fete de la Sibiu, și mai ales stimularea mișcării cu caracter de masă în favoarea învățământului național, au reprezentat principalele forme și mijloace întîlnite în activitatea lor de peste 5 decenii.

Sprijinul material, deși foarte modest în raport cu cerințele, dar impresionant față de starea social-economică a populației, a contribuit la ameliorarea parțială și temporară a gravelor lipsuri în care se zbăteau școlile românești din imperiu, pe seama cărora din bugetul statului nu se rezerva aproape nimic. Acțiunea revendicativă a populației majoritare a Transilvaniei pentru înființarea, dotarea și subvenționarea de către stat a instituțiilor școlare de toate gradele, cel puțin în proporție cu contribuția ei la suportarea sarcinilor fiscale, a fost încurajată și chiar dirijată de societățile culturale. Lupta pentru Academia de drepturi și universitatea românească reprezintă un capitol aparte din strădaniile depuse de Astra pe plan școlar.

Recenzarea, tipărirea și introducerea de manuale, cărți, broșuri, ziare și reviste între elevi a constituit un aspect permanent al activității sale școlare, prin care învățământului confesional românesc i se imprima un caracter realist și practic. Orientarea învățământului pe făgașul culturii naționale, în formele și cu mijloacele cele mai variate, aducea prețioase contribuții la cimentarea prin școală a unității spirituale a poporului român și la lupta sa pentru unitatea politică.

Intreaga activitate a Astreii de apărare a învățământului național, organizat pe baze confesionale, împotriva atacurilor concentrice ale autorităților burghezo-moșierești din Austro-Ungaria a constituit una din principalele forme de rezistență a poporului român împotriva regimului dualist. Meritul incontestabil al Astreii provine din antrenarea în această luptă a tuturor oamenilor școlii indiferent de confesiune și din preluarea conducerii ei într-un moment cînd autonomia bisericească fusese încălcată, iar acțiunile celor două mitropolii erau lipsite de eficacitate. Răspunzînd acestei necesități, precum și tendințele progresiste ce impuneau scoaterea școlii de sub tutela clerului, Astra, prin secția sa școlară, a devenit treptat un veritabil organism național central

de conducere a afacerilor școlare românești din Transilvania până la dezmembrarea monarhiei austro-ungare. Inceputul de reformare pe baze unitare a școlii de pe teritoriile subjugate, pornit în anii 1913—1914 și întrerupt de izbucnirea primului război mondial, va contura temeiurile reorganizării învățământului după 1918 la scara întregii Românie.

THE ACTIVITY OF „ASTRA” FOR THE DEVELOPMENT OF THE ROMANIAN EDUCATION IN TRANSYLVANIA

(Summary)

The article is a synthetic treating of the multiple forms and aspects through which „The Transylvanian Association for the literature and culture of the Romanian people” contributed successively, between 1861—1918, by means of school, to the cultural progress of the Romanian people, subjugated by the Habsbourg monarchy. For the elaboration of this vast study the author has investigated the archive central fund of „Astra” from Sibiu.

One of the first problems minutely presented in the article is that of education in the conception of the founders and in the initial program of „Astra”. Integrated into the social-political and national context of Transylvania and reported to the general circumstances from the Austro-Hungarian monarchy, the principal aspects of the school activity carried on by „Astra” (stipends and aids for the diligent young people, material and moral support for the village schools, high pedagogical schools, gymnasium and secondary schools, the endowment with books, reviews, text books etc.), pointed out with much concreteness in the article, gives the possibility of underlining the role played by „Astra” in this field, in a very difficult historical period, for the big majority of the population from Transylvania. The author reveals the consequences and the political-national significance of this activity. The support, by the most varied forms and ways, of a Romanian education was a collective means of resistance against the national and social oppression of the Romanian people in the conditions of the Austro-Hungarian monarchy. The constitution of the school section of „Astra”, at the beginning of the 20th century, demonstrated directly and convincing this mission of coordinator and leader of the Romanian collective endeavours, on school level, till the Union of 1918.

The school activity of „Astra” represents — as the author asserts — one of the main sides of its cultural endeavours, with deep political-national roots in the life of the Romanians from Transylvania, engaged, on the most diverse plans, in the fight for liberty and their union with Romania.